

ТРЕЋИ ДЕО

ГОДИНА 1941.

Комунисти су видно учествовали у разоткривању издајничке политике режима и Љотићевог Збора. Иступајући отворено против сила осовине, они су указивали на опасност која прети земљи од фашизма.

У борби против напредних снага земље, а нарочито против комуниста, режим се све више ослањао на -силу. Затвори су били пуни. Забрана УРСС-ових синдиката синхронизована је са позивањем свих „сумњивих“ и прогресивних лица на војну вежбу. Партија је одолевала свим налетима реакције. Комунисти и све напредне снаге ступили су у отворену борбу против владе „глади и скупове“ — како је тада називана профашистичка влада Цветковић—Мачек. Југославија по скупови избија на треће место у свету, а „на врата широких слојева радног народа већ куца глад“. (Из материјала са V Земаљске конференције КПЈ).

Водећи земљу ка потпуној фашизацији, влада поред осталог доноси: Уредбу о концентрационим логорима, Закон о преком суду, Уредбу о радним јединицама, Закон о Јеврејима и др. У овим данима издајничка ненародна влада поставља себи два основна задатка: фашизацију земље и борбу против комуниста.

Среска начелства су расписом упозорена да будно прате кретање „сумњивих“ лица и да хитно предузимају мере против њих.

Пета колона је под видом „стручњака“ и „специјалиста“ инфилтрирала своје људе у државна надлештва, предузећа и апарат власти. Јако упориште пете колоне створено је у Равној Реци и Сењском Руднику од радника немачке мањине.

Иако се режимска штампа трудила да зава­ра узнеми­рени народ износећи крупним насловима, да су на­пример „вођени разговори у духу традиционалног пријатељства из­међу Немачке и Југославије“, да „Фирер жели јаку и сло­бодну Југославију“, народ се није могао заварати. Тегобе економског исцрпљивања, скупоћа и терор жандарма и по­лиције, говорили су му супротно. О свим овим питањима Партија је преко летака и прогласа обавештавала народ.

Владајуће странке, уочи рата, губе и оно мало пози­ција, која је до краја остала по страни од снажног народ­ног покрета. О одбрани земље нико није више мислио изу­зев Партије и политичких група које су с њом сарађивале. Партија се ставила на чело свих родољубивих и патриот­ских снага. Најјача организација КПЈ била је у руднику Равна Река. Преко ње су добијане информације о правом стању у земљи. Преко радника, ове информације су пре­ношене на село. Ова организација КПЈ била је директно повезана са ОК КПЈ за Јагодину, а по одласку Поморав­ског партизанског одреда у Босну, са ОК КПЈ за Крушевац.

ДВАДЕСЕТ СЕДМИ МАРТ

Југословенска влада преко својих представника Дра­гише Цветковића и Цинцар Марковића, против воље огром­не већине народа, потписала је 25. марта 1941. године у Бе­чу споразум о приступању наше земље Тројном пакту. Немачка војска је тиме стекла право слободног пролаза кроз Југославију и стварања својих база, што је у ствари значило окупацију наше земље. Ово је изазвало буру ре­волта и оправданог гнева у народу, који се није могао по­мирити са губљењем своје слободе и независности. У мно­гим крајевима у земљи избиле су демонстрације против пакта и издајничке владе Цветковић—Мачек. У рудницима Сењско-ресавског басена избиле су демонстрације рудара. На протестном митингу у Равној Речи осуђена је издаја Владе и радници су се одлучно изјаснили против пакта. И поред присуства полиције, узбуђени радници су извикива-

ли пароле: „Боље рат, него пакт“, „Боље гроб, него роб“, „Доле издајници“, „Хоћемо савез са СССР-ом“, „Живела Комунистичка партија“ и слично.

Под притиском народних маса 27. марта 1941. године, забачена је влада Цветковић—Мачек и погажен пакт са Немачком. Вест о овоме примљена је са највећим одушевљењем.

У Сењском Руднику, Равној Реци, Ресави и Сисевцу приређене су поводом тога манифестације. У поворци су учествовали сви. Рудари су поред државне носили и црвену заставу. У Равној Реци на митингу је говорио учитељ Милорад Јаснић, који је позивао на јединство и борбу против немачке агресије. Радници су играли и веселили се на улицама све до дубоко у ноћ. На лицима људи огледало се задовољство. По свим селима сељаци су изражавали задовољство што је погажен пакт и скинута срамота, али су се и прибојавали рата. У Деспотовцу је дошло до спонтане манифестације. Чим се сазнало за раскидање пакта трговци, занатлије и кафеције су затворили радње и изашли су на улицу. Образована је поворка, која је ишла до Бање и на траг. Овде се клицало монархији и краљу. Буржоазија је настојала да плодове КПЈ и напредних снага против издаје земље припише себи. Она је величала монархију, док је народ у овоме видео први тежак ударац нацистичкој агресивној политици према нашој земљи.⁷⁵⁾

АПРИЛСКИ РАТ

Уплашена од силног покрета маса које су усвајале пароле и политику Партије, Влада је 29. марта 1941. године забранила све манифестације у земљи. Позиви за мобилизацију су учестили, а ратна психоза се повећавала.

Шестог априла 1941. године, Немачка је напала Југославију и бомбардовала Београд. На овом подручју било је неколико војних јединица, које су се налазиле у расулу.

⁷⁵⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961, стр. 75, 77.

Њих је напустио одмах командни кадар — официри, а војници су били у недоумици куда ће. Већином су се преобукли у цивилна одела, оставили оружје и други ратни материјал и пошли кућама. Мањи део војника задржао се до 15. априла, када су и сами отишли. Један део оружја је закопан, док су други део разнели сељаци. Поред оружја у селима је остављено доста и другог војног материјала као што су: војничке торбице, чутуре, опасачи, војничка одела и комора. Људи су војничка одела фарбали и носили.

Из Београда су стизале прве избеглице које су преживеле бомбардовање. Међу њима било је Јевреја, који су из страха од Немаца извадили нове личне карте са српским именима.

Марта 1941. године, полиција је у Београду извршила претрес стана Радмиле Поповић, студента медицине и запленила разни партијски маетријал. Радмила се није тада налазила у стану, те је расписана потерница за њом. Потерница је стигла и у Деспотовац. У међувремену Радмила је пронађена у Београду и ухапшена. После саслушања у затвору, због недостатка доказа Радмила је пуштена. По савету Петра Стамболића напустила је Београд и дошла на дан 6. априла 1941. године у Деспотовац. Ускоро је успоставила партијску везу са Свилајнцем.

Издајство, саботажа и пометња видели су се на свим странама. Упркос свему овоме, по селима су почеле да круже вести да су „наше јединице заузеле Скадар и да надиру према Софији“. Међутим, само неколико дана доцније, 18. априла југословенски генерали Милојковић и Калафатовић потписали су у Београду капитулацију југословенске војске. Краљ је оставио народ и са Владом побегао авионом из земље.

Немци су дошли у Деспотовац тек крајем априла. На овом подручју срушио се један немачки авион у коме су била три авијатичара. По налогу среског начелства, немачки авијатичари доведени су у Деспотовац и обавештена немачка команда у Ћуприји. Сутрадан Немци су дошли из Ћуприје са једним тенком и одвели авијатичаре. То је био први долазак Немаца у Деспотовац.⁷⁶⁾

⁷⁶⁾ Изјава Радмиле Поповић-Радоевић, лекара из Београда.

ОКУПАЦИЈА

Одмах после потписивања безусловне капитулације од стране представника југословенске војске, Немци су купили офицере, а затим и војнике најпре у сабирне логоре, а онда их интернирали.

Грађанске партије и многи имућнији грађани изразили су лојалност према окупатору и били су спремни на сарадњу с њим, што је увелико олакшало Немцима да брзо успоставе своју власт. Среско начелство, општинске управе и жандармеријске станице остале су скоро у истом саставу. Само је један мали број људи одбио да служи окупатору.

Немци су одмах издали прогласе да ће за смрт једног немачког војника бити стрељано 10 Срба, но ускоро им се то учинило мало, па су овај број повисили на 100.

Немци су у Деспотовац долазили повремено, јер је квислиншка власт у почетку добро функционисала. Од народа је прво затражено оружје и војна опрема. За прикривање и непредавање оружја Немци су претили смртном казном. И поред овога људи су се тешко одвајали од оружја. Окупатору је предавано неисправно оружје, претежно ловачке пушке. Тебад и одела нико није предавао, јер су префарбавана и од њих прављена цивилна одела. Покупљени су и радио-апарати, да не би народ пратио стање на ратистима.

Ради одржавања власти и пљачке, Немци су у Поморављу оформили читаву мрежу војних и других установа, као што су: Крајскоманда, Ортскоманда, Гестапо, Војна полиција, Заштитни батаљон и друге. Жандарми су остали исти само се њихов број повећао избеглицама из других крајева. Првог маја 1941. године, образован је Комесаријат, на чијем се челу налазио Милан Аћимовић.

Поред овога, Немци су имали јак ослонац на пету колону, нарочито у Равној Реци и Сењском Руднику. Одмах по доласку Немаца, крајем априла, у Равној Реци је основан Културбунд од припадника немачке мањине. У ову организацију уписивали су људе свих других националности, само не Србе. На челу ове организације били су инжењер Алојз Фики и католички поп Рупеј. Због њих је много поштених људи и родољуба изгубило животе. Задаци ове организације били су политички и шпијунски:

да се што више агитује у корист Немачке;
да се оснивају месне организације;
да се одлази у немачку војску и на добровољни рад у Немачку;
да се откривају и показују лица која раде против интереса Рајха, пре свега комунисти и њихови симпатизери.

У Културбунд су у 1941. години били учлањени:

Апро Јована Јован, рођ. у Старој Кањижи (Бачка);
Брезник Башкијана Андреја, рођ. у Вел. Хрибнику (Словенија);
Боровиншек Михајла Михајло, рођ. у Брежици (Словенија);
Божих Јозефа Карло, рођ. у Брежици (Словенија);
Брезник Мартин Едуард, рођ. у Шмартну (Словенија);
Брезник Андреје Виктор, рођ. у Камнику (Словенија);
Гомиран Јосипа Рудолф, рођ. у Трбовљу (Словенија);
Глоговшек Јозефа Јохан, рођ. у Артиче (Словенија);
Глоговшек Јохана Јохан, рођ. у Брежице (Словенија);
Глоговшек Јохана Рудолф, рођ. у Гринбаху (Аустрија);
Глоговшек Јохана Јосип, рођ. у С. Руднику (Србија);
Глишић Илије Славко, рођ. у Бугојну (Босна);
Дроњак Ђуре Мирко, рођ. у Креки (Босна);
Жохер Флоријана Јурај, рођ. у Св. Ловренцу (Словенија);
Јазбец Мартина Јосип, рођ. у Руперту (Словенија);
Јазбец Јосипа Карло, рођ. у Лашком (Словенија);
Јазбец Јосипа Антон, рођ. у Цељу (Словенија);
Јанош Антона Антон, рођ. у Мађарској;
Ковче Ане Рудолф, рођ. у Вел. Кањижи (Словенија);
Козина Илије Иван, рођ. у Коњицу (Херцеговина);
Кнез Михајла Јанез, рођ. у Лашком (Словенија);
Колар Јосипа Михајло, рођ. у Цељу (Словенија);
Кастелац Јосипа Едуард, рођ. у Литији (Словенија);
Киперт Валентина Паја, рођ. у Беочину (Срем);
Киперт Паје Валентин, рођ. у Врднику (Срем);
Киперт Паје Јосип, рођ. у Врднику (Срем);
Марцен Франца Михајло, рођ. у Преваље (Словенија);
Оберстер Гашпара Милош, рођ. у. Цељу (Словенија);

Оберстер Милоша Милош; рођ. у Цељу (Словенија);
 Павчник Мартина Винко, рођ. у Словенградецу (Словенија);
 Реберник Мартина Георг, рођ. у Подградецу (Словенија);
 Реберник Георга Карло, рођ. у Врднику (Срем);
 Реберник Георга Карло, рођ. у Врднику (Срем); •
 Реберник Георга Јурај, рођ. у С. Руднику (Србија);
 Скок Алојза Алојз, рођ. у Локи (Словенија);
 Шлегл Јосипа Албин, рођ. у Жичи (Словенија);
 Шпрагер Павла Јанез, рођ. у Раскавецу (Словенија);
 Латин Петра Јанко, рођ. у Грегуревицу (Хрватска).⁷⁷⁾

Половином маја 1941. године, Немци први пут долазе у Равну Реку и друге руднике. Они су припадницима Културбунда, немачкој мањини, одмах разделили оружје и немачке униформе са упутством како треба даље да поступају. Све је ово охрабрило мањинце, како су их радници звали, па су постали још дрскији према становништву. Они су одмах почели да праве спискове непожељних рудара. Међу радницима је завладао страх и општа несигурност, те су се почели спремати за организован отпор. У Сисевцу и Барама мањинаца је било мање, те је њихова делатност била слабија.⁷⁸⁾

Маја 1941. године, у Сисевац је дошао Бранко Крсмановић из Параћина и одржао састанак са групом рудара, међу којима су били: Голуб Иван, Никола Бурмас, Милија Вемић, Иван Кожуљ, Михајл Иванович Калењин, Мирко Крстић и Милен(?) из Доње Мутнице. На овом састанку Бранко је говорио о припреми за дизање устанка против Немаца. Рударима је наложено да прикупљају оружје, муницију и санитетски материјал. Голуб Иван је задужен да преко Милије Вемића шаље извештаје о стању у руднику, Први извештај Голуб је послао 2. јуна 1941. године. Он извештава да је у Сисевцу створена петоклонашка организација Културбунд и да су се петоклонаши наоружали.

⁷⁷⁾ Историјски архив Светозарево, К—10 — 56/1076, стр. 44; Ф—3/52.

⁷⁸⁾ 100 година Сењског Рудника, Београд, 1953; страна 240, 243.

Други извештај је послат 20. јуна. Но, већ 24. јуна, Иван је ухапшен и отеран у затвор у Параћин. Из Параћина спроведен је у Крушевац, а затим у Ниш у Специјалну полицију, где је провео месец дана, а затим пребачен у тврђаву. На саслушању у полицији Голуб није признао да је имао било какве везе са комунистима. Из затвора је пуштен тек јануара 1942. године, када одлази у Петровац на Млави.⁷⁹⁾

У ноћи између 21. и 22. јуна Петар Стамболић, инструктор ПК КПЈ за Србију одржао је састанак са рударима — комунистима из Равне Реке. Састанак је одржан на Пасуљанским ливадама (изнад Равне Реке). Овом састанку су присуствовали између осталих чланови КПЈ Петар Жалац, Ђуро Стојић, Никола Ераковић, Лука Јелић, Албин Гроблер, Франц Каменшек и још неки. Рудари су упознали Стамболића о ситуацији у руднику и опасности која им прети од немачке мањине. Стамболић је пренео директиву да се сакупља оружје и муниција ради дизања устатка. Он је говорио и о могућности напада Немачке на СССР. Састанак је завршен у зору, па се Стамболић упутио још са једном групом према Ћуприји, док су се остали разишли у разним правцима. Ова предострожност је била потребна, јер су мањинци будно пратили кретање радника.⁸⁰⁾

Јула месеца, на једном састанку који је одржан на кривини изнад Равне Реке, присуствовали су: Јоца Милосављевић, члан ОК КПЈ за Јагодину, Живка Дамњановић и Данило Димитријевић из Ћуприје. Поред осталих из Равне Реке је присуствовао и Ђура Ковачевић, командир индустријске страже. На овом састанку донета је одлука да Ђура преда оружје својих стражара комунистима и да се разоружа немачка мањина. После тога требало је оформити партизанску чету рудара. За командира је предвиђен Петар Жалац, рудар, а за политичког комесара Босанац Саво Глигорић, радник. Тада је конкретно извршено задужење по коме су: Стева Милекић, Чеда Богдановић, Миле Поповић и Лука Јелић, имали да припреме кључеве и чекиће за демонтирање пруге.

⁷⁹⁾ Сећање Ивана Голуба, рудара из Сисевца.

⁸⁰⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 5.

Спекменик на Пасеуљанским ливадама, где је 21. јуна 1941. године
 Петар Стамоолић, инструктор ПК КПЈ за Србију одржао
 састанак са рударима комунистима

Међутим, припадници немачке мањине су за ово сазнали и покушај разоружања није успео. Одузета је само једна пушка. Немачка мањина је имала списак свих сумњивих радника и почела је да хапси. Тада је дошло до масовног бекства и одласка у шуму. Избегли радници и рудари састали су се на Бигру изнад Равне Реке, где су имали привремени логор. Тешко је установити тачан број људи који су отишли у шуму, али се зна за следеће: Петар Жалац, Лука Јелић, Сава Алексић, Ђура Ковачевић, Драган Ковачевић, Чедомир Богдановић, Виталије Полетика, Александар Мачевски, Лука Тарле, Душан Ињац, Стеван Шушњар, Албин Гроблер, Миле Поповић, Ђуро Стојић, Ђуро Загорац, Стева Милекић и Саво Глигорић. Поред ових, групи се прикључио и Илија Узелац са једном групом која је прихватила борбу против Немаца. Око избора командира чете дошло је до несугласице. Комунисти и симпатизери комуниста предлагали су за командира Петра Жалца, док је Илија Узелац сматрао да он треба да буде командир, пошто има чин потпоручника у бившој југословенској војсци. Но, и поред ових неслагања у почетку су извођене заједничке акције. Направљен је план за разоружање немачке мањине у Равној Реци. За време боравка на Бигру, устаницима је давао храну игуман манастира Раванице, Макарије. По одласку партизана са овог терена, командант Пећанчевих четника Блашко Михајловић ухватио је Макарију и предао Немцима који су га због сарадње са партизанима, стрељали на Бањици.⁸¹⁾

Јула месеца у Деспотовац је дошла Милица Марковић, кројачка радница из Свилајнца, члан Партије и одржала састанак с Радмилом Поповић, студентом медицине и Радомиром Маленовићем, коларским радником. Састанак је одржан у радњи Радомировог оца. На овом састанку Милица је пренела директиву да се изврши повезивање са симпатизерима НОП-а у Деспотовцу и околини и организује прикупљање оружја и људства за устанак против окупатора.⁸²⁾

⁸¹⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 6, 7.

⁸²⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 8.

Ноћу између 18. и 19. јула, Коста Поповић, радник из Великог Поповића, по директиви МК КПЈ за Јагодину учествовао је заједно са групом у паљењу хангара на аеродрому у Јагодини. Акција је успешно извршена: запаљено је пет авиона и неколико камиона.⁸³⁾

Крајем јула 1941. године у селу Деспотовцу је запаљена општинска архива. Ову акцију је извела група партизана Ресавске партизанске чете, коју је предводио Милош Милић—Луда, из Грабовице. Тада је по директиви ОК КПЈ за Јагодину у општини вароши Деспотовца радила Радмила Поповић, којој је преко Јоце Милосављевића стављено у задатак да прати рад полиције. Преко општинског деловође Радосава Јеремића, Радмила је обавештена да је Управа града Београда послала поверљив распис у коме се тражи списак комуниста и студената. И поред настојања једне групе грађана, међу којима је био и Андреја касапин, списак није достављен, углавном настојањем среског начелника ЈБубе Тодоровића. Због притиска ове групе грађана Рада је ипак морала да напусти посао у општини и да се за једно време повуче из Деспотовца.

Ноћу између 2. и 3. августа партизани Параћинско-ћупријске чете напали су жандарме у Сењском Руднику и разоружали их. Тада је заплењена нека муниција, но касније се видело да су то биле празне чауре. Ујутро су демолирали пошту и прекинули везу са Ћупријом. Пред зградом поште партизани су одржали збор и позвали рударе у борбу против окупатора. Том приликом из Сењског Рудника је отишла у партизане једна група рудара, међу којима су били: Воја Војиновић, који је постављен за десетара рудничке десетине, Влајко Шаторић, Жика и ЈБубица Суботић, Миле Станковић, Милош Спасојевић, Димитрије Зоркић, Димче Димовски—Врањанац, Душан и Жика Петровић и Милија Вемић.⁸⁴⁾

Петог августа, партизани из Равне Реке сачекали су из заседе жандармеријску патролу на рампи Добра Вода

⁸³⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 146.

⁸⁴⁾ Ибид., 204.

и разоружали је. Сутрадан ова група је бацила у ваздух жичару на утоварној рампи у Троглан Барама.⁸⁵⁾

Шестог августа, партизани Параћинско-ћупријске чете разоружали су индустријску стражу у Сењском Руднику. Овом приликом из Сењског Рудника је пошла у партизане још једна група рудара.

Из Сењског Рудника чела је отишла у рудник Сисевац и тамо водила борбу против жандарма. У борби је погинуо један жандарм и један петоклонаш; два жандарма су заробљена, а остали су побегли. Партизани су запленили један пушкомитраљез, неколико пушака и револвера и неколико пари војничких ципела. Заробљене жандарме партизани су пустили уз њихово обећање да неће више служити окупатору. Из Сисевца с партизанима је пошао рудар Михаил Ивановић Калењин и Станоје Божића.⁸⁶⁾

Осмог августа партизани Равне Реке напали су железничку станицу у Равној Реци. Том приликом уништили су телефонске и телеграфске уређаје, а шефу станице и чувару пруге одузели су пушке и муницију па се потом удаљили. У 11,30 часова иста група је напала и железничку станицу Пасуљанске ливаде, а затим путнички воз из кога је скинула 4 лица и одвела са собом. Једно од ових ухваћених лица је рањено у руку.⁸⁷⁾

Истога дана, Драгић Николић из МилиЕе, који је радио за немачку обавештајну службу, денунцирао је Немцима Јоцу Милосављевића и Животу Станисављевића, чланове ОК КПЈ за Јагодину. Јоца и Живота су убијени у Ћуприји испред Занатског дома.⁸⁸⁾

Деветог августа, партизани Параћинско-ћупријске чете поново су напали Сењски Рудник. У борби која је вођена убијена су 4 жандарма, а један је тешко рањен. Комесар рудника је заробљен. На станици минирана је и бачена у ваздух железничка пруга. Дигнут је у ваздух и железнички мост код излазне скретнице. Сутрадан партизани су напали поново рудник Сисевац и после краћег пушкарања

⁸⁵⁾ Ибид., 205.

⁸⁶⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 205, 206.

⁸⁷⁾ Историјски архив Светозарево, Ф — 25/265, 26/317.

⁸⁸⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 162.

разоружали петоколонаше. У борби је лакше рањено 6 петоколонаша, теже 2, а заробљени су: Петар Едер и Петар Шишњак. Партизани су онеспособили електричну централу и уништили 11ТТ уређаје.⁸⁹⁾

Једанаестог августа, партизани Параћинско-ћупријске чете водили су борбу против жандарма у Брезовици (5—6 км источно од села Буљана). У борби је заробљено и разоружано неколико жандарма. После саслушања командир чете Драги Димитријевић их је пустио. Због овога и још неких пропуста Драги је смењен, а за новог командира постављен је Бора Петровић, поручник бивше југословенске војске.⁹⁰⁾

Дванаестог августа, партизани из Равне Реке напали су Равну Реку и том приликом похватили петоколонаше, међу којима инжењера Фикија и попа Рупеја. Ову двојицу су стрељали, док су остале упозорили да не служе више Немцима, па их пустили. Том приликом избатали су Михајла Кастилца, који се увукао међу партизана, а у ствари шпијунирао у корист Немаца.

Истог дана, нападнут је и Сењски Рудник и заробљени су неки петоколонаши међу којима: Алојз Колник, Грегор Мраз, Алојз Хоге, Франц Зупанц, Карло Хајкл и Карло Кокаљ, за које се касније установило да -нису били петоколонаши.⁹¹⁾

Тринаестог августа, сутрадан после хватања инжењера Фикија и попа Рупеја, у Равну Реку су дошли немачки војници са избеглим петоколонашима на челу са Карлом Ферлогером из Ћуприје. Извршена је блокада Равне Реке и похапшени су сви мушкарци и сврстани у редове испред задруге. Петоколонаши су ишли с Немцима и кад би на неког пружили прст, Немци су га издвајали из реда. На лицу места је утврђивано да ли је био у чети, да ли је комуниста или симпатизер. На основу тога издвојено је 19 лица, од којих су пред окупљеним народом стрељани: Павле Миладиновић, Јанко Бранкан, Илија Милошевић, Велимир Стојановић, Бора Марковић, Добривоје Јевремовић, Станоје

⁸⁹⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1951; стр. 207, 208.

⁹⁰⁾ Ибид., стр. 208.

⁹¹⁾ Историјски архив Светзареве, К — 7—76/1111, стр. 8. 9. К — 4—71/1107, стр. 6.

Недељковић, Воја Миладиновић и његов брат. Добривоје је покушао да побегне из строја, али у томе није успео. На самом углу продавнице погођен је дум-дум метком у главу, тако да му је мозак пспрскао зид продавнице. Преосталих 10 одЕедено је у затвор у Ћуприју. Од њих су 3 отерана у логор на Бањицу, а 7 је пуштено после недељу дана. Том приликом Немци сус палили неколико кућа рудара који су се налазили у партизанима.⁹²⁾

У првој половини августа 1941. године у рудник Баре дошао је одред устаника под командом Илије Узелца и Виталија Полетике из Равне Реке. У Барама је тада било жандарма који нису пружили никакав отпор. Том приликом устаници су узели из магацина управе одећу, обућу и још неке ствари. Радничким породицама су расподелили нешто намирница. По канцеларијама управе испретурали су архиву, па се потом удаљили. Том приликом власник рудника Благоје Јоцић обећао им је једну суму новаца, али да то буде приликом исплате радничких зарада. Одреденог дана устаници су послали једног за другим три лица за новца код Јоцића, али су их жандарми похапсили и везане спровели за Деспотовац одакле су предати Немцима у Ћуприју који су их стрељали.⁹³⁾

После ове акције из Бара је пришло устаницима више радника, међу којима су били: Недељко Гундељ, Тодор Чоловић, Божо Маљковић, Мирко Гундељ, Бошко Татомир, Душко Татомир, Илија Јовановић и Милан Јовановић а из Равне Реке: Јово Кецман Чеда, Никола Пилипов, Раде Трикић, Душан Трајковић и Власта Стојановић, радници.⁹¹⁾

*
.

Петнаестог августа, када је већ било јасно да је Олга Лађаревић из Јагодине издала Немцима Радислава Ник-

⁹²⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд. 1961; стр. 209, 210.

⁹¹⁾ Изјава Драгољуба Шарановића, учесника из Београда.

⁹¹⁾ Изјаве: Јована М. Нешића и Глише ЈХукавца, бив. рудара.

⁹¹⁾ Изјава Мирка Грубача, бив. радника из Бара.

чевића, члана ОК КПЈ за Јагодину и да ради за немачку обавештајну службу, партијска организација при Беличкој партизанској чети донела је одлуку да је ликвидира. Овај задатак поверен је Воји Милојевићу, опанчарском раднику из Медвеђе код Деспотовца. Њему је тога дана дат пиштољ парабелум у шуми код Шуљковца, где се налазио један вод Беличке чете. Воја је дошао рано у Јогодину и нашао Милорада Марковића, опанчарског радника. Како није познавао Олгу, седео је с њим пред кафаном у Левачкој улици. Кад је Олга изашла из куће и упутила се према граду, Марковић је рекао Воји: „То је она“, и удаљио се, а овај је устао и пошао јој у сусрет, извадио револвер и из непосредне близине с четири метка убио је, рекавши: „Више нећеш никога издати“, а затим побегао кроз Караматићеву малу и стигао у чету.

Окупаторска штампа је овај догађај приказала као ствар личног обрачуна, јер није било угодно да популарише како се партизани свете за издају, а нису је могли назвати никаквим националним радником.⁹⁵⁾

Августа 1941. године у Деспотовцу је долазио Драгош Илић, кројач из Свилајнца, борац Ресавске партизанске чете и одржао састанак са Радмилом Поповић, Радомиром Маленовићем и Станисавом Милојковићем. Састанак је одржан у коларској радњи Радомировог оца у Деспотовцу. На овом састанку Драгош се интересовао за политичку ситуацију у овом крају и припремање људства и оружја за устанак. Истога дана по повратку из Стрмостена Драгош сврати у кафану „Палигорић“ у Деспотовцу, али је ту био препознат од полицијског писара Игњатовића, који га је ухапсио и спровео за Свилајнац. На саслушању полицији Драгош није открио везу у Деспотовцу, те су активности НОП-а наставили са радом. Тада је илегалном активу у Деспотовцу пришао и Никола Радојевић, правник из Београда, који се био запослио као службеник ДИРИС-а у Деспотовцу. Никола је често одлазио службено у села и сту-

⁹⁵⁾ Зборник докумената и других података о народноослободилачком рату југословенских народа, Београд, 1949; Том I, стр. 56, 74.

Историјски архив Светозарево, К — 3 — 8/585, стр. 12. Ибид., Ф — 23/154.

пао у контакт са сељацима, којима је, када је то било могуће, говорио о циљевима НОП-а. Преко инжењера Пере Марковића, који је био члан КПЈ, Никола је одржавао партијску везу са Београдом.⁸⁶⁾

Августа 1941. године, са овог подручја, осим из рудника, отишли су у партизане из Великог Поповића: Бранковић Драгољуб и Коста Поповић, а из Медвеђе Воја Милојевић у Беличку партизанску чету. Из Плажана Максим Милутиновић, рудар, најпре у Равну Реку, а онда у Ресавску партизанску чету, док је из Грабовице отишао у Ресавску партизанску чету Милош Милић Луда. Милош је био шест месеци у партизанима и као болестан отпуштен је кући на лечење. После оздрављења, Милош се није вратио партизанима, већ је отишао у четнике и постао један од најкрвочачнијих четника у овом крају. После ослобођења остао је у шуми, у одметништву све до 1947. године, када је ухваћен и ликвидан од стране УДБ-е.

Двадесет шестог августа, на захтев неких петокло-наша, који су отишли у Ћуприју с Немцима и нису смели да се врате у Равну Реку, Немци су дошли с неколико камиона у Равну Реку. У блокади која је тада извршена Немци су ухватили све што се нашло у становима и истерали испред задружне зграде. Похватане, Немци су постројили у два реда, а онда су донели на носилима рањеног партизана Васу Милкановића из Равне Реке и носили га кроз шпалир тражећи од њега да прокаже све који сарађују са партизанима. Милкановић није пружио прст ни на кога. Немци су били бесни, па су га рањеног спровели у Ћуприју, где су у затвору наставили са мучењем и испитивањем све до 19. септембра када су га извели и стрељали. Оно што није урадио Милкановић, урадили су петокло-наши. На њихов предлог, Немци су издвојили једну групу

⁸⁶⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 8. Изјава Радмиле Поповић — Радојевић, лекара из Београда.

од осам људи коју су повезали и отерали на Пасуљанске Ливаде, где су одмах стрељали петорицу: Чеду Богдановића, Божидара Селића, Стамата Пантића, Драгутина Кали-

Група партизана Параћинско-ћупријске чете непосредно пред стрељање (крајњи слева Михаил Иванович Калењин, рудар из Сисевца и крајњи десно Михаило Илић Куља, радник из Параћина).

новића и Боривоја Петронијевића, док су осталу тројицу — Душана Гајића (Богосављевића), Ђурђа Стојановића и Драгољуба Шарановића — спровели у Ћуприју. Немци су се надали да ће од ове тројице, с обзиром да су били млади, моћи нешто да сазнају о инжењеру Фикију и попу Рупеју. Са овом тројицом Немци су отерали у Ћуприју још једну групу радника из Равне Реке, од којих су касније спроведени у логор на Бањици Ђура Татомир, Ђурђе Стојановић, Мирко Марковић, Душан Гајић и Данило шустер.⁹⁷⁾

⁹⁷⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 211.

Изјава Драгољуба Шарановића, који је тада био издвојен за стрељање.

ПАРТИЗАНСКИ ЗБОР

Тридесетог августа, Параћинско-ћупријска партизанска чета са устаницима из Равне Реке напала је Сењски Рудник и Равну Реку. Пошто су петоколонаши били побегли с Немцима, отпора није било. У Равној Реци тада је заплењено доста експлозива, ћебади и другог материјала и натоварено у два вагона. Цена композиција с пленом и партизанима дошла је у Сењски Рудник, где је организован велики збор, на коме су говорили Филип Кљајић, члан Главног штаба НОП-а за Србију и Петар Стамболић, инструктор ПК КПЈ за Србију. Они су упознали раднике с циљевима народно-ослободилачке борбе и позвали их да приђу партизанима. Тада је из Сењског Рудника заплењен један камион и једна коњска запрежна кола. Из благајне рудника узето је 66.000 динара и друге робе. Била је минирана и електрична централа, но Кљајић и Стамболић су одустали од тога. Тада је само разрушена железничка пруга према Ћуприји на три места и уништен ПТТ уређај у пошти. Све заплењене ствари партизани су одвезли камионом и колима у партизански логор на Грзи. За читаво време ове акције, Немци се нису појављивали.

После ове акције на Сењски Рудник и Равну Реку устаници не иступају више самостално, већ су ушли у састав Параћинско-ћупријске чете, сем Илије Узелца који се издвојио са једном групом. Узелчева група је још неко време сарађивала са партизанима. Тако је 12. септембра било договорено да заједнички нападну Недићев одред који је тих дана дошао у Сењски Рудник, ради заплене оружја. Најпре је вођен преговор са недићевцима и постигнут споразум да се инсценира напад на Сењски Рудник у коме би недићевци оставили оружје и повукли се. Међутим, Узелац је хтео сам да дође до оружја, те је напао пре времена без партизана. У међувремену командир Недићевог одреда Михајло Чачић, капетан II класе обавестио је Немце о преговорима које је водио с партизанима. На Узелчев напад недићевци су пружили јак отпор. Истовремено је долетело неколико немачких штука које су митраљирале и бациле око 30 бомби на Узелчеве положаје. Из ове борбе Узелац се повукао без плена, а имао је неколико мртвих и рање-

них. На страни недићеваца било је неколико рањених. За овај напад партизани су сазнали тек кад су чули детонације бомби које су штуче бацале.⁹⁸⁾

Крајем септембра 1941. године, и у доњем делу овог подручја појављују се мање партизанске групе, углавном Беличке и Ресавске партизанске чете. Тако је у село Богаву дошла једна група од 6—7 партизана из Беличке партизанске чете. Вођа групе био је Данило из села Дубоке. Том приликом спалили су испред општинске зграде нека немачка наређења и плакате. На збору који су тада одржали говорили су народу да не извршава немачка наређења и не слуша окупаторску власт. Од народа су тражили оружје и муницију за партизанску чету. Тада су из села однели неколико пушака са муницијом и неколико шаторских крила.⁹⁹⁾

Крајем септембра 1941. године, у Велики Поповић је дошао Драгољуб Бранковић, борац Беличке партизанске чете са задатком да позове неке људе у чету.

— Из одреда су ме послали — сећа се преживели борац — да однесем у село неке летке и да позовем неке људе у Одред, а и ја сам хтео да видим како је у селу. Чим сам дошао сазнао сам да је жандармеријска станица премештена у Деспотовац. Летке сам поделио неким људима које сам добро познавао и позвао их да пођу у чету. Надао сам се да ће капетан Дина да пође са мном, али он није хтео. Сутрадан сам чуо да се сазнало о мом доласку и ја сам се одмах вратио у чету на Јухору. Касније сам чуо да су жандарми ухапсили мога оца и тукли га да каже где су партизани. Пошто он није знао ништа да каже, а многи људи су сведочили да ја нисам живео ту са њим, пустили су га.

ПАРТИЗАНСКА АКЦИЈА У РАВНОЈ РЕЦИ

Након неуспелог напада на Сењски Рудник, 16. септембра, Узелчева група је напала недићевце у Равној Реци. Борба је трајала од 7 ујутро до 13,30 часова. На страни

⁹⁸⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 216, 217.

⁹⁹⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 11/594, стр. 12.

недићеваца погинуо је један наредник, а из Узелчеве групе Александар звани „Нишлија“ и теже рањен Миодраг Поповић, из Равне Реке. У међувремену, на позив недићеваца из Ћуприје су дошли Немци и блокирали Равну Реку. Узелчева група је успела да се извуче из обруча, оставивши у једној кући близу „шахта“ рањеног Миодрага Поповића. Немци су са недићевцима истерали све људе из станова и саслушавали их. У току саслушавања неко од петоколонаша обавестио је Немце о месту где је скривен рањеник, па су га Немци пронашли и сутрадан обесили о букву испред кафане Лазе Симића у Равној Реци.¹⁰⁰⁾

У нади да ће ухватити неке од рудара који су отишли у партизане, Немци су из затвора из Ћуприје довели Драгољуба Шарановића везаног у Сењски Рудник, а затим у Равну Реку. Шарановић је доведен у Соколски дом у Равној Реци, где је затекао везаног Стеву Милекића који је тада ухваћен у Равној Реци. Из Равне Реке Немци су спровели Шарановића и Милекића за Сењски Рудник, где су у кафани Михајла Бугарина добили нешто за јело. Ту су Немци довели и тешко рањеног Спасојевић Милоша, кога су истог дана обесили. Милекић и Шарановић су седели везани један за другог на једној клупи у углу кафане. Милекић је успео, неопажен од Немаца, трљајући конопац о ивицу клупе, да ослободи руке и побегне из кафане. Немцима је било потребно неколико секунди да се прену од изненађења и потрче за њим напоље. После неколико тренутака зачуло се неколико рафала из машингевера. Милекић није успео да умакне. На пола узбрдице био је покошен куршумима. На повратку у Ћуприју Немци су вратили Шарановић у затвору у нади да ће од њега сазнати нешто о одведеном инжењеру Фикију и попу Рупеју. По изласку из воза у Ћуприји, Шарановића су везали једним крајем конопца за кола која су јурила брже но што је могао да трчи, те је пао па су га кола вукла кроз град од општине, где су га онако измрцвареног убацили у хелију.¹⁰¹⁾

¹⁰⁰⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 217.

¹⁰¹⁾ Изјава Драгољуба Шарановића, пензионера из Београда.

РАЗБИЈАЊЕ ПАРАЋИНСКО-ЋУПРИЈСКЕ ЧЕТЕ

У другој половини септембра формиран је Ресавско-раванички четнички одред Косте Пећанца са седиштем у Деспотовцу. Штаб одреда био је у Деспотовачкој бањи. Командант одреда био је Блашко Михајловић, -предузимач из Параћина, а његов заменик игуман манастира Манасије Павле Панић. Одред је био подељен на чете, које су биле раепоређене у Барама, Равној Реци, Сењском Руднику и Деспотовцу, затим у Стубици и Параћину. Каеније, између Блашка и игумана дошло је до трвења око власти, па је за заменика команданта послат мајор Марсел Марелић из Београда. Одред је бројао око 300 људи, док је на платном списку било три пута више. Углед који су четници Косте Пећанца стекли у прошлим ратовима за заштиту српског живља, а нарочито од Бугара, убрзо је нестао. Ови четници су били плаћеници окупатора са јединим циљем да се боре против свог народа и напредних снага у земљи. Многи имућнији грађани из Ћуприје, Деспотовца и Параћина и других места добили су четничке легитимације, а самим тим и заштиту од Немаца. Блашко је све њих водио на платном списку, новац примао из Београда и трошио сам.¹⁰²

Двадесет четвртог септембра услед завере четнички на' стројених елемената, а којој је кумовала и буржоазија из Параћина, дошло је до разбијања Параћинско-ћупријске партизанске чете. Тога дана већина партизана била је ангажована по селима параћинског среза око мобилизације људства, а у логору на Црном Брху и „Грзи“ налазио се мали број на одмору. Две мобилисане чете Горњомутничка и изворска нападе су партизане у логору. У борби која је

¹⁰²) Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 220.

настала на месту званом Козији рог погинули су између осталих следећи рудари: Војо Војиновић, заменик командира чете из Сењског Рудника, Пера Милеуснић и Петар Жалац из Равне Реке, а заробљени су Станоје Божиновић и Михајл Иванович Калењин из Сисевца. Ова двојица су отерана са осталом групом заробљених партизана у Ћуприју и по пресуди немачког преког суда стрељани 29. септембра 1941. године.¹⁰³⁾

Шеснаестог новембра, погинуо је у борби против недићеваца и четника Косте Пећанца на Шантаровачкој коси борац Беличке партизанске чете Воја Милојевић, опанчарски радник из Медвеђе. Код убијеног Воје недићевци су запленили „Упутство за образовање народноослободилачких одбора, партизанских група”.¹⁰⁴⁾

Новембра 1941. године у Грабовици је убијен Љубиша Рајковић, члан КПЈ. Љубиша је по задатку Партије покушао да у селу придобије један број људи за Ресавску партизанску чету, али није био довољно обазрив, те је откривен од агената Пећанчевих четника, који су га на зверски начин убили моткама. Као врло напредан човек, за време свога рада у Македонији, Љубиша је био кандидат за посланика на листи Комунистичке партије у Велесу на првим изборима Уставотворне скупштине Југославије.

Новембра 1941. године, Немци су рано блокирали рудник Баре. Покупили су из станова све раднике и дотерали их у кафану. Са немачким командантом раднике је испитивао Михајло Кастелац, који је раније радио у Равној Реци. После разбијања Параћинско-ћупријске чете, Немци су хтели да похватају све-раднике који су били у партизанима. После саслушавања Немци су издвојили једну групу радника међу којима су били: Јово Грубач и Глишо Гундељ. Грубача су испитивали да ли познаје Стеву Милекића из Равне Реке, а Гундеља да објасни где му се налази браг који је радио у Барама. После проверавања Јово Грубач се оправдао, јер је стално радио у Барама, док су остале Немци отерали у затвор у Ћуприју.¹⁰⁵⁾

¹⁰³⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд. 1961; стр. 221, 222.

¹⁰⁴⁾ Ибид, 258.

¹⁰⁵⁾ Изјаве: Мирка Грубача и Глише Лукавца.

ИЗДАЈА У ЛИПОВИЦИ

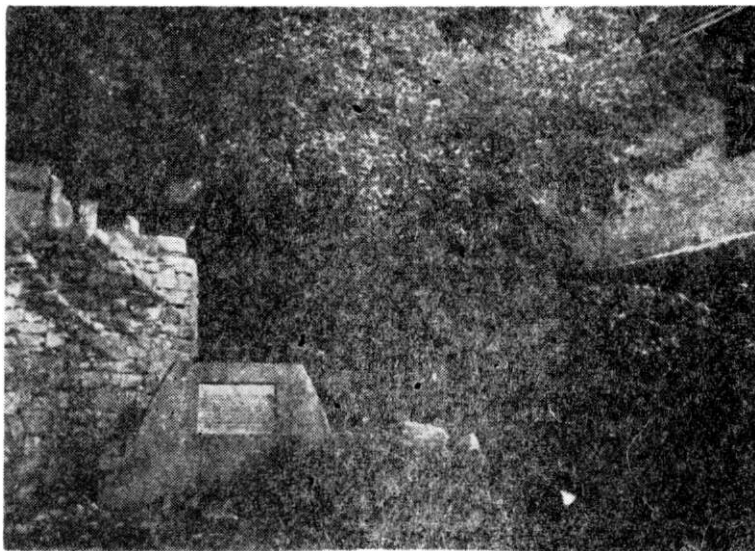
После разбијања Параћинско-ћупријске партизанске чете, групе партизана које су вршиле мобилизацију по селима параћинског среза прикупиле су се у Доњој Мутници где је дошао и командир чете Бора Петровић. Озлојеђени партизани тражили су од командира да нападну Горњомутничку и Изворску чету. Пошто је магацин са оружјем и муницијом у логору пао у руке побуњеницима, Бора се одлучио да са прикупљеним партизанима крене на Јухор, где се тада налазио штаб Поморавског партизанског одреда. Ноћу, између 24. и 25. септембра, стигли су на Јухор, а 27. на Бакарни кладенац у штаб одреда. Сутрадан у *штаб је стигла и Живка Дамњановић, заменик комесара, која је у окршају са побуњеницима неким случајем остала жива. У штабу одреда на Јухору тада су се налазили Филип Кљајић и Петар Стамболић. После саслушања, Бора Петровић је смењен са дужности командира чете и остављен за официра у штабу одреда, а на његово место је постављен Божа Жарић, шофер из Јагодине. Живка Дамњановић је упућена на рад у Доње Поморавље на терен Другог шумадијског партизанског одреда.

Преостали партизани по повратку са терена, дошли су у логор, но како тамо нису никога нашли, одлучили су да потраже партизане. Неки су добили везу са Озренским партизанским одредом и тамо се прикључили, док су се остали после дужег лутања вратили кућама.

За време прве непријатељске офанзиве, по наређењу Главног штаба, Поморавски партизански одред повлачио се у правцу Ужица. Тада је Параћинско-ћупријска чета добила задатак да се врати на свој терен и да ступи у везу са Озренским одредом. Како су прелази на Морави били блокирани од четника и недићеваца, командир чете Божа Жарић је отишао да тражи везу. У међувремену четници су напали и разбили партизане на две групе. Једна група је пошла с Митом Димитријевићем, комесаром чете а друга с Франц Розином, радником из Параћина. Група са Франц Розином на челу, успела је да пређе Мораву код Ратикова и дође у село Исаково, где се после краћег задржавања упутила даље. После неколико дана лутања ова група

је стигла у млавски срез, где их је случајно срео Ратомир Ристић Сеља, и пошто их је препознао прикључио их је Ресавској чети.

Ево шта о даљим догађајима каже преживели учесник Ратомир Ристић Сеља, онда члан ОК КПЈ за Јагдину:

Место у Липовици (општина Деспотовац) где су у ноћи између 27. и 28. новембра 1941. године заробљени партизани Параћинско-ћупријске и Ресавске чете од четника и жандара

— У позну јесен 1941. године, као позадински радник, пошао сам са једним другом да однесем неки материјал у Ресавску чету, која се тада налазила у млавском срезу. Били смо опрезни да нас не изненаде непријатељске формације којих је тада било доста у Ресави и Млави. Међутим, изненада смо, излазећи из шуме, на једном пропланку срели групу наоружаних лица. Одмах сам међу њима препознао неке другове из школе, као Жана Дамњановића, Мицу Ценић, Нешића и друге. Пришли смо им и срдечно се поздравили и упитали одкуд они овде чак у Млави. Тада су ми испричали да је њихов командир чете Божа Жа-

рић отишао по везу, а да су они чекали на Јухору. Пошто се он није вратио неколико дана, нападнути од четника они су пошли овамо да траже партизане. Затим смо заједно пошли до Ресавске чете, коју смо нашли у Манастирици. Тада смо заједнички одлучили да Ћупричани остану у саставу Ресавске чете, док им се не укаже прилика да се пребаце на стари терен, пошто су они стално говорили да треба да се врате на стари терен и пребаце можда и даље, на Јастребац. Међутим, коначни договор и одлуку да остану код нас донели смо у Дубници, где је био читав наш одред. То је већ ресавски срез. Бисић тада није био с нама. Тада смо се и договорили о даљем кретању одреда, пошто је већ била почела офанзива Немаца и четника. У одреду смо имали два рођена брата (Миодар и Милорад Пантићи), били су рудари, чланови КПЈ, пушкомитраљесци у чети и родом из села Језера. Штаб је одлучио да се пребацимо до Језера. У чети је било око 80 бораца. Ишли смо преко Везичева. Пријем код сељака није био добар, због четника. Чак ни на колибама нисмо имали мира, јер су четници овде имали јака упоришта. Идући тако проšli смо Грабовицу и стигли предвече у Липовицу. Ту смо заноћили и почели спремати вечеру. Моравци (тако смо звали Ћупричане) били су мало даље од нас, у једној приватној кући. Ми такође. Ускоро је код нас дошао један млађи човек у сељачком оделу и позвао наше официре на разговор са њиховим официрима. То нам је било сумњиво, јер смо се пре тога распитали и било нам је речено да нема никакве друге војске у селу. Одмах смо били приправни. Комесар чете Раде Бисић је такође био с нама у штабу. Командир чете Лаза Стојановић и Драгош Илић су пошли да извиде, али чим су изашли на врата припуцало је. Лаза је чуо кораке и викнуо: „Стој!“ Али нико није одговарао. Тада су и Лаза и Драгош припуцали. Ми смо одмах излетели из куће и отишли до суседног вода који је био ту у близини и сви заједно смо се упутили према брду изнад села. Чуло се још неколико пуцњева па се утишало. На брду смо чекали остале, али смо утврдили да нема једне наше десетине, као и десетине Мораваца. Но како смо имали већ заказано место у случају напада, пошли смо према Грабовици. На путу смо свратили у неке колибе да се угрејемо. Ту смо и преноћили. Сутрадан стигли смо у Грабовицу и ту смо остали цео

дан чекајући остале, али њих није било. (Ово се односи на Орашје — циганско насеље изнад Грабовице — прим. писца). Цигани су нас лепо дочекали и дали нам храну... Поред осталих није било ни Бисића, а кад смо изашли из куће био је са нама. Како је он остао и зашто, то ником од нас није било познато, јер није било никакве борбе.

После неколико дана из групе Мораваца која је остала у Липовици, дошао је у Ресавску чету Јанићије Јовић, поштар из Параћина и испричао Ристићу следеће:

— Седели смо у кући и спремали вечеру, кад чујемо пуцњаву. Одмах смо зграбили оружје и Франц Розин је послао једну патролу да извиди шта је то. Патрола је дошла до школе и видела Ресавце и комесара Бисића под оружјем са четницима. Онда и ми пођемо тамо. Уђемо у школу и четници нас лепо поздраве и даду нам чај. Седели смо са оружјем. Онда су нам четници рекли да је постигнут споразум о сарадњи, али док смо на њиховој територији треба да предамо оружје, а кад пођемо да ће нам га вратити. Онда смо сви предали оружје, сем Радета који је задржао пиштољ. Но чим су нам одузели оружје одмах су нас повезали. Сутрадан везане потерали су нас у Деспотовац. Пролазећи поред једног шумарка замолио сам једног четника да ми омогући да вршим нужду, што је овај дозволио. Кад ми је ослободио једну руку искористио сам да му отнем пушку и побегнем.

Пролаз партизана кроз Грабовицу у правцу Липовнице одмах су открили четнички и полицијски агенти. Тако су председници општина из Грабовице, Плажана и Ломнице одмах обавестили среског начелника ЈБубу Тодоровића и капетана жандармеријске станице Лепенца. Ови су позвали четничког војводу Блашка и направили заједнички план за напад на партизана. Четници и жандарми блокирали су Липовницу. Четнички командант села Липовице Вићентије Стојановић Ћена добио је задатак да партизана доведе у школу како би могли бити лакше ликвидирани, но у томе није у потпуности успео, јер су се партизани разместили на више места по приватним кућама. Ћена је знао и за једне и за друге. Пошто на превару није успела ликвидација партизанског штаба, извршен је напад на партизана око 21 час. После једног сата пуцњава је престала. Том приликом на превару су ухваћени и заробљени

следећи партизани: Миодраг Нешић, ученик из Ћуприје; Мирко Нешић, земљорадник из Ћуприје; Живадин Жан Дамњановић, ученик из Ћуприје; Сретен Здравковић, сарач из Ћуприје; Милан Милановић, земљорадник из Дубнице; Станко Милојковић, ковач из Ћуринаца; Михајло Ђорђевић, из Ћуринца; Душан Стојићевић, земљорадник из Петровца; Франц Розин, стакларски радник из Параћина; Стеван Иличић, бравар из Параћина; Мирко Голубовић, земљорадник из Бобова; Илија Таталовић, трговачки помоћник из Брежнице; Драгољуб Петровић, пекар из Свилајнца; Виктор Стошић, келнер из Свилајнца; Радослав Живковић, земљорадник из Кушијева; Атанасије Ташковић, из Цариброда; Радомир Бранисављевић Бисић, студент ликовне академије из Свилајнца; Светомир Илић, земљорадник из Орлева; Милица Ценић, ученица из Ћуприје и Јанићије Јовић, поштар из Параћина.

Сутрадан су заробљени партизани под јаким стражом пребачени у Деспотовац. Приликом спровођења искористио је прилику и побегао Јовић Јанићије и дошао у Ресавску чету.

У Деспотовцу су партизани саслушани од Лепенца и Блашка и предати Карлу Ферлогеру, немачком тумачу из Ћуприје.

Ова група је остала у затвору у Ћуприји скоро месец дана, одакле је отерана са осталим затвореницима и стрељана у Лапову 25. децембра 1941. године.

Из групе заробљених партизана у Липовици нису стрељани: Бранисављевић Бисић Радомир, комесар чете, Стојићевић Душан, земљорадник из Петровца и Голубовић Мирко, земљорадник из Бобова.

Из ћупријског затвора Бисића је преузео Блашко, четнички војвода и одвео у Деспотовац. Није познато како је Бисић после кратког времена доспео у Горњак, где је остао све до априла 1942. године, када су га четници предали Немцима, а ови га обесили у Свилајнцу.¹⁰⁶⁾

Петнаестог децембра 1941, године из Крушевца је дошао Путрић Иван и запослио се као браварски радник у

106) Историјски архив Светозарево, К—7—11/594 стр. 21—23.

Ибид, К—10—56/1076, стр. 92—99.

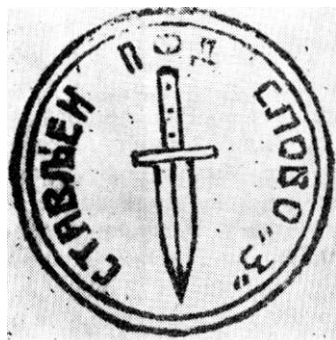
Ибид, К—10—35/968, стр. 1—6.

руднику Равна Река. Путрић је из Крушевца донео партијски материјал: разне билтене, прогласе и јубиларни број ужичке „Борбе“ који је касније прорађиван на састанцима илегалца у Равној Реци и Барама. Путрић је овај материјал добио од Станка Гавриловића, кандидата за члана ОК КПЈ за Крушевац с којим је и даље одржавао везу.

У зиму 1941. године по директиви КПЈ у Барама је организован илегални актив напредних радника који је имао задатак да паралише производњу угља за окупатора и да прикупља помоћ за партизанае. Овим активом руководио је Гардашевић Василије, који је одржавао везу са партијском организацијом у Равној Реци. Овом активу припадали су: Ратко Алексић, Воја Матић, Милорад Михајловић и Јован М. Нешић. На састанцима актива расправљало се о политичкој ситуацији у руднику, о придобијању људи за НОП, затим о одвраћању људи да иду у четнике и на рад у Немачку. Сваки члан овог актива био је задужен да у свом рејону образује подактив. Радило је пет подактива. Зна се да су у подактивима радили: Пајо Пашћановић, Перо Јањош, Љубиша Митић, Стојан Тубин, Никола Екмецић, Јово Грубач, Мирко Грубач, Стево Татомир, Глишо Лукавац, затим следећи другови који су касније погинули у партизанима: Ранко Малешевић, Драган Билбија, Павле Марцикић, Чедо Малинић, Никола Грубач и Урош Малинић. Иако су у Барама били присутни Бугари, жандарми и четници, рад илегалца се доста осећао.

На једном састанку актива присуствовао је и Михајло Павићевић Кајло из Београда, а на другом Јово Раутовић. Састанцима је често присуствовао и Иван Путрић преко кога је долазио илегални материјал из Крушевца. На свим овим састанцима подношене су информације о стању у земљи, а посебно у рудницима.

За време прве непријатељске офанзиве, Немци су похватили сељаке из Мачве и Подриња и дотерали их као таоце у рудник Баре. Образован је логор кога су обезбеђивали Бугари. Ови су људи живели под врло тешким условима, дању су радили у руднику боси и гладни, а ноћу су спавали у логору. Многи од њих покушали су да се спасу бекством из логора. Мањем броју је то и пошло за руком, док су већину похватили четници по околним селима и ко

Печат четника ДМ

није хтео да ступи у њихове редове, био је одмах ликвидираи. Многи од њих су најпре заклани од четника а онда бачени у Мијајлову јаму изнад Равне Реке. Једном броју ових талаца активистк НОП-а из Бара пружили су помоћ, обезбедивши им бекство из рудника и храну за пут. Тако је Стево Татомир склонио три таоца у свој стан, а после неколико дана омогућио им бекство у Мачву.¹⁰⁷⁾

ГОДИНА 1942.

Почетком 1942. године активност симпатизера НОП-а се јако осећала, нарочито у Сењско-ресавским рудницима. Носиоци ове активности били су радници организовани у илегалне активе у Барама и Равној Реци. Веома добро је организовано сакупљање помоћи за НОП, а која се састојала у новцу, одећи и санитетском материјалу. Сакупљену помоћ Путрић је слао преко Станка Гавриловића, кандидата за члана ОК КПЈ за Крушевац. Из једног списка се види да су у сакупљању помоћи учествовали следећи другови из Равне Реке: Јован Раутовић, Илија Раутовић, Станоје Матић, Иван Путрић, Петар Драгићевић, Михајло Павићевић Кајло, Лаза Аранђеловић, Олга Ковачевић, Видан Марјановић, Сава Алексић, Света Алексић, Иван Равњак, Петар Трифуновић, Франц Кокаљ, Мате Бува и други; а из Бара: Глишо Лукавац, Јово М. Нешић, Перо Јањош, Јово Грубач, Мирко Грубач и др.

¹⁰⁷ Изјаве: Јове М. Нешића и Глише Лукавца, бив. радника из Бара.

Јануара 1942. године, Блашко Михајловић, командант Пећанчевих четника у Деспотовцу довео је из Ћупријског затвора једну групу људи, међу којима је било и заробљених партизана. И ако је била под сталном присмотром полиције и кретање јој је било органичено Рада је организовала групу активиста у којој су били: Јанчић и Стево Шеваљевић, геометри, Митић Миодраг, Милојковић Станисав и Радојевић Никола са задатком да ове људе доведене из Ћупријског затвора извуку од четника. Успех није изостао. После извесног времена, већина ових људи је побегла од четника и отишла поново у партизане. У току августа, илегалном активу у Деспотовцу прикључила се и Вида Ђукић, студент, која је тих дана дошла из нишког затвора. Видини родитељи, протерани од полиције из Јагодине настанили су се у једној колиби на руднику Морава код Деспотовца. Стари Миљан запослио се као физички радник на руднику да би прехранио себе и породицу. Ускоро је дошла и Видина сестра Јека из логора у Смедеревској Паланци. Власти су будно пратиле кретање ове породице. И ако је живела под врло тешким околностима, ова породица је активно учествовала у пружању помоћи НОП-у. Видина активност се нарочито осећала међу радницима на руднику Морава и у селу Миљеви. Са успехом је скупљана храна коју је илегални актив слао логорашима у Смедеревској Паланци све до расформирања логора.

О политичкој ситуацији на овом подручју ЈБотићев повереник за равнички срез, Пера Никчевић у свом извештају пов. бр. 10 пише Главном тајништву Збора у Београду 15. јануара 1942. године између осталог и ово:

»У ранијим дописима сам назначио да је у VIII добровољачком одреду пресвучен велики број добровољаца-четника, овим одредом командује војвода Блашко Михајловић, који нити себе, нити пак одред сматра добровољачким, него пак четничким одредом Косте Пећанца... Пошто горе поменути војвода у мирнодобско време није био чистунац, него човек без занимања и сматран је обичним лажовом, који је увек спреман на све, дужност ми налаже да скренем пажњу, те да надлежни буду у могућности да проверавају и контролишу. Жалило ми се неколико његових четника, да у овом одреду има приличан број Београђана, који нити шта раде, нити се са другим добровољцима-четницима хране, по мом схватању

овога разликовања и поступка не би смело уопште да буде, међу овима се налази и син Мише Олћана Министра народне привреде».

У извештају пов. бр. 29 од 10. маја 1942. године Никчевић између осталог пише:

»а) Војна ситуација: Одред српск државне страже који може да има за сада око 100 до 120 људи и Раваничко-ресавски одред војводе кучајског Блашка Михајловића, који има око 150 војника распоређених на неколико станица. Ови одреди нису у току прошле недеље водили никакву бору. Познате су Вам особине команданта Раваничко-ресавског одреда и овде о истим немам данас ништа више да кажем, што већ нисам раније рекао.

б) Политичка ситуација: Овде је утицај страних радио станица прилично јак, а овај одред је и раније одржавао везе са одредом Драже Михајловића и мајором Пилетићем. Главну везу са организацијом Д. М. одржавали су капетан Милосављевић, мајор Марсел Марелић и неки поп Бошко чије презиме нисам могао сазнати.

Противу Димитрија Љотића и љотићеваца овде је врло јака пропаганда, тако да и они љотићевци-зборашаи у колико су остали не смеју да дођу код мене нити да ми се јаве писмом.

Старају се да у будуће дођем до прецизнијих података које личности одржавају везу са одредом Д. М. у Горњаку.

в) Економска-привредна ситуација двста добра, јер све ради пуним замахом, али временске неприлике су врло много омеле и овај срез. Социјално питање у овом срезу је још донекле и најбоље, пошто је много удаљен од пруге и саобраћај није такав да може много света да дође овамо и покупи намирнице. Из овога се морају изузети само рудници Баре и Равна Река».

Крајем априла 1942. године, из логора на Бањици пуштен је Ђурђе Стојановић, који је дошао у Равну Реку, где се због слабог здравственог стања није могао запослити, те је отишао у шумско предузеће „Голију" у Троглан-Барама где се запослио и прикључио већ познатој групи симпатизера НОП-а.

Двадесет шестог маја 1942. године, у Троглан-Баре је дошла једна група партизана из источне Србије у јачини око 15 бораца. У овој групи се налазио Јова Кеџман, Иво Чоловић и комесар одреда Момчило Сибиновић. По до-

ласку на овај терен партизани су пришли радницима и са њима одржали састанак на коме су истицали да радници треба да онемогуће експлоатацију дрвета за Немце као и за јамску грађу. На овом састанку присуствовали су: Вељко Добријевић, Богдан Глежнић, Лука Ђурашиновић, Љубиша Стојшић, Ђурђе Стојановић и други. Већину радника овог предузећа чинили су тада они који су побегли из Београда испред специјалне полиције и Немаца.

Повремени упади партизанских јединица на ово подручје уливали су страх домаћим издајницима, те су ови појачали терор према народу. Преко своје обавештајне службе они су прикупљали податке о комунистима и симпатизерима НОП-а. Тако је на основу података добијених са терена ухапшен на превару Љубисав М. Предић, трговачки радник из Медвеђе, члан КПЈ и борац Млавске партизанске чете. Љубисаву је полиција из Петровца, после једне провале, послала једно писмо у име неких његових другова с којима је раније био у партизанима, да дође у Петровац на везу и да ступи поново у партизане.

— Било је то крајем априла 1942. године — каже Милићевић Чеда Стаљин, из Медвеђе. — Предића сам добро познавао. Био ми је први комшија. Детињство смо заједно провели. Касније је отишао у Београд и радио као трговачки путник. Често је долазио у Медвеђу и доносио разне брошуре и књиге које су биле забрањене. Ја сам те књиге читао. У њима је нападана корупција, која је онда била јако раширена код власти. Нападана је и монархија. Ја сам о овоме разговарао са неким људима, а давао сам им и ове брошуре на читање, па су ме због тога, шалећи се на мој рачун, прозвали „Стаљин“. Због овога сам за време окупације једва сачувао главу од четника и Немаца. Уочи Ускрса 1942. године, био сам са Љубисавом у црквеној порти. Пред окупљеним људима, међу којима је био и Ђура Милорадовић, четнички командант среза, Љубисав је причао да ће Немци ускоро да изгубе рат са Русима и да ће у Ресаву поново д^ацођу партизани. Љубисав није био опрезан па је говорио да је добио писмо из Петровца у коме га другови позивају да поново ступи у партизане. Сутрадан је отишао у Петровац и приликом тражења везе, био је откривен од полиције и ухапшен. Најпре је спроведен у зат-

вор Крајскоманде у Пожаревцу, а после месец дана спроведен је у Деспотовац, где је после два месеца мучења умро у затвору. Последњих дана Љубисав је одбио да прима храну. Неки наши Медвеђани тражили су од начелника среза да га пусти из затвора, јер је тешко болестан. Начелник је то прихватио, али је тражио да 15 грађана гарантују својим потписима да неће више да иде у партизане. Мада су га људи волели, нико није смео да гарантује, јер би се на тај начин открили и били сви похапшени. Тако је он остао у затвору и пошто није хтео да прима храну, пренет је у болницу, где је ускоро и умро.

.

Октобра 1942. године, дошло је до провале у Равној Реци. Жандарми су ухапсили Јову Раутовића и Михајла Павићевића и отерали у жандармеријску станицу на саслушање. Жандармеријски капетан Милојевић из Јагодине оптужио их је да стварају комунистичке кружоке, а Кајлу се обратио речима: „Ми тебе, као таквог, знамо још из Јагодине". Пошто код њих, а ни у стану нису нашли ништа, пустили су их. Тога дана, у Равној Реци се налазио, као партијска веза, Станко Гавриловић из Крушевца. Обавештен од Путрића о хапшењу, Станко је одмах напустио Равну Реку. Нешто касније, у Равну Реку је дошао Ђорђе Матић Кекеран, члан ОК КПЈ за Крушевац.

После једног писма које је Станко послао по куриру веза са ОК КПЈ за Крушевац је изгубљена. У писму Станко између осталог каже: „У Крушевцу је јака зима и не шаљите на пут никога овамо". Овим је Станко обавестио комунисте о великом хапшењу у Крушевцу, после чега је изгубљена веза са Крушевцом. Међутим, и Немци у Равној Реци, по налогу своје команде појачали су притисак на раднике позивањем сумњивих на саслушање. Ово је довело до тога да су се радници договорили да разоружају немачког команданта, који је излазио врло често сам у шетњу. Једном приликом кад се немачки командант враћао из шетње, маскирана група радника сачекала га је у заседи и

разоружала. Сутрадан, командант места Руди Шрајбер похапсио је већи број радника, но после неколико дана сви су пуштени.¹⁰⁸⁾

Новембра 1942. године, дошли су у село Златово Немци и Љотићевци ради преузимања неиспоручене реквизиције. Тога дана у селу су били и четници Драже Михаиловића, те је дошло до борбе у којој је погинуо један немачки војник и један Љотићевац, док је неколико Немаца и Љотићеваца заробљено. Четници су заробљене Немце послали у Петровац, а Љотићевце су повели са собом и касније их поклали. Сутрадан из Петровца је дошло око 10 камиона са Немцима који су блокирали и опљачкали село. У селу су биле само жене, док су мушкарци на време избегли у шуму. Тада је из села однета сва пшеница, маст и месо и отерано у Петровац 10 жена и 3 мушкарца као таоци. Они су пуштени тек кад је село испоручило 5 вагона пшенице и кукуруза. Уплашени сељаци нису спавали у селу скоро целе зиме, те су Немци бацали летке из авиона, позивајући да се народ врати код својих кућа, уверавајући га да одмазде неће бити.¹⁰⁹⁾

У зиму 1942. године симпатизери НОП-а у шумском предузећу „Голија“ извели су неколико успешних саботажа. По наређењу Немаца, требало је извести у Немачку 13 кубика дрвета. Колона немачких камиона чекала је на утовар. Саботажа је веома добро организована па су метрови веома споро стизали на место утовара. Гатер се често кварио, а тестера пуцала. Немци су протестовали преко недићеваца и вршили притисак на раднике, али то није много помогло. У току ноћи један радник је успео да налије воду у килере неколико камиона. Ујутро су ови били онеспособљени, јер су од мрза попуцали. Немцима је било јасно да се ради о саботажи, па су похапсили све раднике и повели истрагу. Истрага није дала никакве резултате, јер нико није ништа признао. Од планиране количине дрвета Немци су извезли само око 180 кубика. По одласку Немаца, радници су поново успоставили везу са партизанима преко свог курира Луке Ђурашиновића.

108) Изјава Ивана Путрић, бив. радника из Равне Реке.

109) Историјски архив Светозарево, К—7—11/594, стр. 13, 14.

Повољна околност за раднике „Голије“ била је та, што се са објавом „Голије“ могло сигурно да путује, те је тако одржавана веза са Београдом и другим местима.¹¹⁰⁾

Крајем 1942. године, у Падалишту, недалеко од Бара, четници су заклали синове Крстине Дамњановић, јер су одбили да им даду храну и да ступе у одред.¹¹¹⁾

ГОДИНА ЧЕТНИЧКОГ ТЕРОРА

Године 1943. четничка организација ДМ је ојачала толико, да је предузела сву власт на територији бившег среза деспотовачког. Одред Пећанчевих четника у Деспотовцу је расформиран, те је већина одмах пришла организацији ДМ. Недићева Српска државна стража је постојала и даље, али формално, јер је сва власт била у рукама четника.

У овој години терор четника је угрозио личну слободу и сигурност не само прогресивних снага, него и читавог народа овог краја. Па ипак, макар и повремено, у разним деловима среза деспотовачког појављивали су се поједини партизански одреди и групе, који су уливали народу наду за ослобођење од окупатора и домаћих издајника.

Тако је, јануара 1943. године, на трећу рампу Троглан-Баре дошао један одред партизана из источне Србије. Партизани су са једном групом радника одржали састанак. На овом састанку од радника присуствовали су Иван Путрић, Вељко Добријевић и други. Том приликом партизани су тражили податке о бројном стању Немаца и недићеваца у Равној Реци и Сењском Руднику. Тада је Путрић одвео у Партизане Јована Релића, железничког службеника, који је побегао из Београда. Релић се кратко време задржао у партизанима, па се вратио у Равну Реку, где је ускоро био ухапшен и заклан од четника.

По повратку са овог састанка, у кући Станоја Матића у Равној Реци обновљена је партијска ћелија у коју су уш-

¹¹⁰⁾ Изјаве: Богдана Глежнића и Ђурђа Стојановића, стен. белешке, стр. 9, 10 и 11.

¹¹¹⁾ Изјава Мирка Грубача, стен. белешке, стр. 20.

ли: Михајло Павићевић, радник из Београда (за секретара), Иван Путрић, радник, Јова Раутовић и Станоје Матић. На овом састанку кандидован је за члана КПЈ Василије Гардашевић и задужен за рад у Барама, Маквишту и Бучару. Активнот ове партијске ћелије није дуго трајала, јер су четници почели да праве списак сумњивих лица и симпатизера НОП-а ради ликвидације. Ускоро је ухваћен Михајло Павићевић. Али приликом спровођења Павићевић је успео да побегне и оде у Београд. У тој ситуацији други чланови партије Иван Путрић и Јова Раутовић побегли су у Борски рудник, одакле су отишли у партизане.¹¹²⁾

Седамнаестог марта 1943. године, група од шест партизана на челу са Симом Симићем, политичким комесаром Моравске партизанске чете, дошла је у рудник „Мораву“. Том приликом партизани су извели све раднике из јаме и потопили рудник. Сакупљеним радницима Сима је одржао говор у коме је рекао да не треба да раде за Немце и да ће ускоро да дође Народноослободилачка војска. Из магацина рудника дотерали су дресином бурад с нафтом и зејтином, а затим цокуле, ђон, шећер и текстил. Нафту су запалили, док су остало разделили радницима. Минирана је машина и рудник је онеспособљен за рад. После ове акције партизани'су отишли у правцу села Бусура. Сутрадан у рудник је дошао власник рудника Милосав Анђелић и тражио од радник да врате све раздељене ствари, као и да наставе са радом.

За време одмора у једној кући између Златова и Бусура, ову групу партизана напали су четници. У борби која је настала, погинула су три партизана, међу којима и Сима Симић, политички комесар Моравске партизанске чете, док су остала тројица успела да се извуку према Петровцу.¹¹³⁾

Двадесет и првог јуна 1943. године, Бољевачки партизански одред сукобио се са љотићевцима и недићевцима на Брезовици. О томе очевидац Богдан Глежнић прича:

— Код мене је дошао Лука Ђурашиновић, курир за везу са партизанима и саопштио ми је да су дошли партизани са задатком да нападну Сењски Рудник и Равну Реку. Задатак им је био да потопе руднике. Штаб одреда се нала-

¹¹²⁾ Изјава Ивана Путрића, бив. радника из Равне Реке.

¹¹³⁾ Историјски архив Светозарево, К—7—11/594; стр. 14, 15.

зио у једној колиби, куда ме је одвео Лука. У штабу су се интересовали колико има Немаца и недићеваца у рудницима. Ја сам предлагао да не потопа руднике, јер би то била велика штета, која се не би могла ни за 10 година поправити. На то су ми партизани рекли да ће они о томе да одлуче. Увече сам се вратио у бараку, но кад сам ујутро устао, барака је била блокирана од око 60 недићеваца. Код мене је дошао жандармеријски капетан Милојевић из Јагодине и најпре ме је упитао колико имам радника, а затим рекао да ће да похпси све они који немају уредна докунта. Рекао ми је да је обавештен да се овде скупља „комунистичка банда“ из разних крајева земље. Ја сам почео да се правдам, да сви радници раде на сечи дрвета и да нема незапослених. Затим ме је упитао да ли знам где се налазе партизани. Ја сам му одговорио да их има у шуми. У том је напољу одјекнуо пуцањ. Тада је погинуо један партизански стражар, на кога су недићевци наишли. Одмах после тога отворена је митраљеска ватра с обе стране. Врило је као у котлу. У борби која је кратко трајала погинула су три жандарма, а девет је теже рањено. Недићевци су били љути и донели су бараку убијене и рањене и наређили ми да их одмах одвеземо у Ћуприју. Са рањеницима су се повукли и остали недићевци, док су се партизани повукли у правцу Кривога Вира. Одмах после тога, код нас су дошли четници на челу са неким Бранком Карановићем и интересовали се о борби.

Све до 1943. године, четници Драже Михаиловића нису се јавно кретали у Деспотовцу. У пролеће те године, формиране су „црне тројке“ које су имале задатак да ликвидирају комунисте и симпатизере НОП-а. У Деспотовцу је, преко четничког команданта места, направљен списак лица која треба ликвидирати. Списак је садржао преко 30 лица. Такви спискови су прављени и за села. Ту своју одлуку четници су намеравали да спроведу крајем августа, па су извршили блокаду Деспотовца. Међутим, ова акција није изведена, углавном, због тога што је тада једна немачка јединица вршила претрес терена у правцу Липовице и Пањевца. За овај списак се убрзо сазнало, те су се људи скривали, а многи су успели да избегну из Деспотовца. Скоро сваке ноћи четници су вршили претресе по кућама у Деспотовцу. У оваквој ситуацији Радмила је морала да напу-

сти Деспотовац. Преко полицијског писара Бранка Богдановића, који је био симпатизер НОП-а, добијена је објава за Београд. После неколико дана, Никола је на исти начин отишао за Београд, одакле су заједно отишли у партизане и ступили у Јужноморавски партизански одред.

По сећању Николе Радојевића, пензионисаног официра ЈНА из Београда, поред чланова илегалног актива о којима је већ било речи, постојао је шири круг људи у Деспотовцу који су били на линији НОП-а. То су: Божа Воркапић и Ивановић, финанси, Вукелић Мића и Лукић Драгослав, радили на откупу жита, Шеваљевић Љубо, Радовић Јово и Радовић Шоле, геометри, Јововић Спасоје и Митић Миодраг, порезници, Богдановић Бранко, полицијски писар, Косановић Бранко, стражар СДС, Поповић Ружа, учитељица и Милена Милошевић, бабица. Да би избегли сигурној смрти Мара болничарка из Деспотовца, симпатизер НОП-а и Бели, радник Војнотехничког завода из Крагујевца, члан КПЈ, који се привремено скрио у Деспотовцу, покушали су да избегну. Обоје су добили лажне легитимације из средског начелства и као обични радници на једном камиону који је возио угаљ за болницу у Ћуприји пошли су из Деспотовца. Међутим, четници су зауставили овај камион код рудника „Срећа“ и поскидали све раднике. Одмах су издвојили Мару и Белога и ту их на зверски начин поклали.

Ускоро после тога, 11. септембра, четници су дошли у село Блајнац и убили Радосава Милића по нечијој оптужби.

Двадесет и седмог септембра самом Деспотовцу четници су убили попа Дамњана Дамњановића, ^који је као избеглица дошло у Плажане. "

Двадесет и осмог септембра четници: Богдан Ћопић, Пера „Попче“ (Ковачић), Ђорђе Грчић и Радосав „Тиско“ из Глоговца, дошли су у Деспотовац и убили Стају Драгутиновића, опанчарског радника испред његове радње. Стаја се налазио на списку код четника као симпатизер НОП-а. После тога су се удаљили. Иако су четници јавно дошли у Деспотовац Српска државна стража није интервенисала.

Појачана четничка активност у Сењско-ресавским рудницама постала је права опасност за чланове илегалног актива. Када је већ било јасно да четници трагају за комунистима и симпатизерима НОП-а, Василије Гардашевић, ру-

ководилац илегалног актива у Барама, обавештен је преко партијске везе да одмах напусти Баре. Гардашевић се прво склонио у рудник Тречу, а затим у Вршку Чуку, где је ускоро добио везу од позадинских радника и отишао у партизанае. Нешто касније из истих разлога рудник- Баре су напустили и Воја Матић и Милорад Михајловић, Пајо Пашћановић, Никола Екмецић и још неки други. Сви су се они, помоћу лажних пропусница, направљених у канцеларији Управе рудника пребацили у Београд, а одатле на разне стране. После одласка Гардашевића, руковођење активом илегалаца прешло је на Јову Нешића и Јову Грубача. У то време терор четника бивао је све већи. ЈБуди су батинани и убијани без икаквог саслушања. Нико више није био сигуран, кад увече легне, да ће сутра жив устати. Код радника је наступила општа несигурност, а посебно код радника католичке и муслиманске вере. У својој шовинистичкој заслепљености четници су одлучили да покрсте све ове раднике у православну веру, зато су им наредили да међу Србима нађу кумове. У овој тешкој ситуацији, симпатизери НОП-а пријавили су се добровољно за кумове, па је покрштавање обављено у школи у Барама у присуству веће групе четника и свештеника. На тај начин су радници спасени сигурне смрти. Из захвалности према својим кумовима, сви су ови радници били везани за НОП и давали добровољне прилоге у новцу, а вршили су и саботаже на раду. Тако да је производња опала. Често је ломљен алат, зарушавани подземни ходници и кварена електрична инсталација у јамаи.

Почетком октобра 1943. године четници су извршили гнусан злочин над дванаесторицом Италијана, који су као немачки заробљеници побегли из организације ТОТ, која је оправљала пут Ћуприја—Јагодина. Италијани су напустили рад и побегли, у намери да нађу партизанае и да им се придруже. Немци су обавестили четнике о њиховом бегству, те су се четници дали у потеру за њима. У рејону села Жидиља и Стењевца, Италијани су наишли на четнике који су их спровели у Баре. На саслушању Италијани су изјавили да су антифашисти и да желе да се боре против Немаца и да хоће да ступе у партизанае. Четници су им „обещали" да ће их „спровести" до партизанаа. Сутрадан Италијани су одведени на једну ливаду ниже Бучара и стре-

љани. Стрељање је извршила четничка „црна тројка” — Грчић, Прља и Лала. После овог злочина, четници су дошли у Баре, пијанчили и причали како су Италијани кукавице и молили да им поштеде живот. Овај четнички злочин радници су примили са гнушањем и презиром. Било је случајева да су неки четнички симпатизери овај злочин осуђивали јавно, због чега су од четника добили по 25 батина. Радници: Гаја Вујичић, Иван Цоларић, Јосип Шундра и други, батинани су од четника зато што су у припитом стању псовали четнике што се не боре с Немцима, већ се смуцају по руднику.¹¹⁴⁾

У јесен 1943. године четници су припремали масовну мобилизацију омладине за Деспотовачку четничку бригаду. На неколико места, као у Плажану, Пањевцу, Брестову и другим, извршено је свечано освећење четничких застава и полагање заклетве омладине на „верност краљу и отаџбини”. После заклетве која је извршена уз свечан церемонијал и у присуству већег броја свештеника и свих четничких команданата, омладина је пуштена кућама, а то је био увод за будућу мобилизацију.

За разлику од територијалних јединица, које су биле присилно мобилисане, четници су имали оперативне јединице, које су биле састављене од добровољаца и које су се од фебруара 1943. године, бориле против партизана на Јастрепцу и Буковику. Сву власт на овој територији у овој години имали су четници преко команданта среза и команданта села с „црним тројкама”.

У Маквишту су четници организовали радионицу за израду бомби и кама и оправку пушака и другог оружја. Командант радионице је био четнички капетан Миленко Милошевић, а стручну организацију у радионици водио је инжењер Милија Несторовић. Оправка посуђа за радничку мензу није више вршена, јер је радионица радила искључиво на изради и оправци четничког оружја.

Народ је био присиљен да даје реквизицију и за четнике и за Немце, па је пружао отпор кад год је то било могуће. Ради оебзбеђења испоруке реквизиције, Немци су за-

¹¹⁴⁾ Изјаве: Мирка Грубача и Јове М. Нешића, стен. белешке, стр. 7—9, 23 и 28.

творили са овог подручја око 80 људи као таоце. Несташица хране створила је код становништва панику, а црна берза је почела да цвета.¹¹⁵⁾

Ево како је политичку ситуацију видео у овој години Љотићев повереник Пера Никчевић из Ћуприје, који у свом извештају од 14. фебруара 1943. године пише:

»а) Војничка ситуација је узнаку потере и кретања већих размера и на терену се налазе одељења СДС из равничког, белићког и параћинског среза. Потера није наишла ни на траг разбојницима, који су разоружали станицу у Великом Поповићу и одвели командира станице и о њему се још ништа незна.

б) Акција комуниста је почела да оживљава, разлог је јача пропаганда Москве која напада све националне елементе и куражи своје пришипетље, како ће Немци у најкраћем времену бити сатрвени и куражи их да буду у сваком тренутку спремни да преузму власт и одуже свој дуг«.

У извештају стр. пов. бр. 15 од 11. априла 1943. године, Никчевић пише:

»Због појачане активности четника Д. М. на подручју среза деспотовачког дошло је 150 немачких војника (Полицеи-стелл) и нешто Бугара. Четници се крећу слободно по планинским селима Липовици, Сладаји, Пањевцу и околини Равне Реке«.

У извештају од 6. октобра 1943. године, Никчевић описује политичку ситуацију у срезу деспотовачком, па између осталог каже:

»У околини Деспотовца, пре отприлике више од петнајест дана погинуо је командант четничке бригаде потпоручник, Ђорђе Газибара, кога су сами Дражиновци ликвидирали, јер се побунио што четници убијају небине људе и жене. Штаб бригаде се за сада налази у манастиру Манасији и сматра се да је духовни убица свих побијених старешина манастира, Павле Панић — јер он док је био војвода са Блашкбм Михајловићем има највише заслуга што се тај одред ставио у службу мајору Пилетићу из Горњака«.

У тежњи да увуку што већи број људи у своју организацију, дражиновци углавном прикупљају уза се буржоа-

зију у градовима и имућне сељаке по селима, који их материјално помажу. Остали део њихових јединица био је састављен од шићарција и пљачкаша, спремних на најсвијепије злочине. У позадини су били равнгорски одбори — идејно-политичке организације покрета Драже Михајловића, чији је главни задатак био прикупљање података о симпатизерима НОП-а и њихова ликвидација.

У овој години четници су извршили велики број злочина над голоруким народом у Ресави.

Двадесет и седмог јануара 1943. године, четнички курири су дошли по Милоша Обрадовића, сиромашног хармоникаша из Ћуприје, иначе симпатизера НОП-а, хромог и грбавог и присилили га да пође с њима да им свира на Светог Саву. Целе ноћи четници су пили и певали а на крају из обести заклали хармоникаша и бацили га у Мијајлову јаму.

Најжешћитерор четници су спроводили у рудницима. Тако је у мају, на свиреп начин побијена породица Гојка Живковића из Равне Реке. Четници су наредили овој породици да се аз неколико часова исели из Равне Реке. На Пасуљанским ливадама ова породица је сачекана од четника. Крста је са браћом Јованом и Николом почео да бежи према Сењском Руднику, али су их четници стигли и код болнице Крсту заклали, Јована убили па исекли на комаде, а Николу ухватили и одвели у Сење, а потом у Бигреницу и тамо га заклали. Иванка Живковић са ћерком Јелом и сином Драгутином вратила се у Равну Реку, где су је четници ухватили и угушили на очиглед сина Драгутина, који је једини, од 6 чланова породице, успео да се спаси.

Исте ноћи убијена је и Стана Ристић, са својом дванаестогодишњом ћерчицом. Овај покољ је оставио ужасан приказ: на путу су лежали раскомадани делови људског тела, одсечене главе једне девојчице, једне жене и једног човека. Трупови жртава пресечени су уздуж на двоје, а утробу су пси већ развукли и појели.

У овом месецу извршен је и покољ над једном групом Хрвата и муслимана у Равној Реци, Сењском Руднику и Сисевцу, који се нису били још покрестили у православну веру. Жртве верске затуцаности и четничке обести били су у Равној Реци: Иван Вепрек, Ђуро Мајцен, Јорданка. Мајцен, Шпиро Групавац, Јосиф Хајнц, Ана Хајнц, Ми-

Детаљ са свечаног освеђења заставе Деспотовачке четничке бригаде у Плажану 1944. године

**Мијајлова јама изнад Равне Реке, гробница многих родољуба
— жртава четничког терора**

хајло Журнић, Фрања Кнок, Марица Салих, Салко Чавалић, Анка Чобановић, Илија Ковач и Феодор Воробијев; а у Сењском Руднику: Ђого Ибрахим, са супругом и дететом, Авдо Табаковић и Марица Мијић.

Истовремено и из истих разлога у СисевГу су поклани: Стојан Иванић, са супругом Модиком, ћерком Цецилијом од 12 година и Драгицом од 4 године, Стевица Јелић, Иван Кожул, Живко Мицић и супруга му Ана. Четници су се на свиреп начин обрачунали и одмах заклали Мирјану Јаковљевић, Милојка Милутиновића и супругу Веру и Миленка Ђурића и Милана браћу из Мутнице, само зато што су рекли да су и они људи иако су друге вере.¹¹⁶⁾

Августа 1943. године амерички авиони су се враћали са бомбардовања петролејских извора у Румунији. Из Бора

¹¹⁶⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 22, 24.

Немци су тукли противавионском артиљеријом и оштетили један авион. Изнад Равне Реке искочило је падобранима 13 америчких војника, од којих су 12 пали према Буљиној Бари, а последњи пилот на Пасуљанским ливадама. Пилота су ухватили Бугари и предали Немцима у Јагодини, док су остале похватили четници и спровели у свој логор на летовалишту. Американци су тражили Титову војску због чега су их четници поклали и бацили у Мијајлову јаму.¹¹⁷⁾

У лето 1943. године доведена је једна већа група омладинаца и омладинки из Ћуприје и спроведена у логор на „Летовалишту“. После саслушања сви су поклани и бачени у Мијајлову јаму.¹¹⁸⁾

У штабу Деспотовачке четничке бригаде командни кадар није био јединствен. Постојало је неслагање између команданта бригаде Војислава Дамњановића и начелника штаба Ранка Стојановића. Дамњановић се није слагао са својим начелником штаба, те је између њих долазило често до оштрих свађа. Дамњановић је предлагао да се ликвидира један број људи из Деспотовца и околних села, чему се Ранко противио. Тако је 19. новембра 1943. године на месту Камењар изнад самог Деспотовца сачекан у заседи и убијен Војислав Дамњановић, командант деспотовачке четничке бригаде. У заседи је била позната четничка „црна тројка“: Богдан Ћопић, Пера Ковачић Попче и Милован Ћурчић Лала. Дамњановић се враћао у штаб бригаде из Деспотовца, где је пре тога отишао код благајника четничке бригаде, да узме новац за потребе бригаде.

После убиства Дамњановића, за команданта Деспотовачке четничке бригаде постављен је Коста Стефановић, капетан из Београда.

* *

И поред појачаног терора окупатора и домаћих издајника, производња угља је нагло опадала. Директива КПЈ — Што мање угља за окупатора — је са успехом спрово-

¹¹⁷⁾ Изјава Драгослава Радивојевића, из Равне Реке.

¹¹⁸⁾ Изјаве: Ивана Алкозина, из Равне Реке, Станоја Антића, из Сења и Руже Антић, из Ресавице.

ђена. По цени живота радници су вршили саботаже, свуда кад им се за то пружила прилика. Позната су врло често зарушавања јама, кидања електричне инсталације, конопца за превоз корпи с угљем, честа кварења пумпи за воду и потапања окна. О овим саботажама најречитије говори следећи податак: Четворогодишња производња угља у Сењско-ресавским рудницама (1937—1940. године) износила је 1.035.769 тона, а у току окупације (1940—1944. године) производња је пала на 361.284 тона, што значи мање за два ипо пута од предратне производње, док је број запослених радника био приближно исти.

Сељаци из околних села напуштали су рад и одлазили кућама. Крајем 1943. године у руднике долази немачка посада да присилно обезбеди производњу угља. Немци су свакодневно силазили у јаме са оружјем и терали раднике да раде. У Равној Реци било је 27 Немаца, који су се смештили у зграду Основне школе, на чијем су крову монтирали митраљез.

ГОДИНА 1944.

Крајем 1943. и почетком 1944. године, четници су мобилисали већи број људи за борбу против партизана који су се све више приближавали овом крају. Тада је формиран и Ресавски четнички корпус у који су ушле: две ресавске и **једна деспотовачка четничка бригада**. Седиште штаба овог корпуса било је најпре у Грабовици, а затим у селу Плажану. Касније је штаб корпуса врло често мењао место боравка. При штабу корпуса постојала је радио-станица, преко које је одржавана веза са Енглеском. Ова радио-станица била је смештена најпре у вили Благоја Јоцића, више села Стрмостена и при њој је постојала енглеска мисија од 4 члана. Шеф енглеске мисије при организацији ДМ био је капетан енглеске војске Верко, а његоз заменик Петерсон. Чланови ове мисије били су још Скот и један наредник енглеске војске, чије је име остало непознато. Приликом спуштања падобранима, Верко је сломио ногу, а Скот задобио лакшу повреду. Четници су довели лека-

ра из бригаде који је 15 дана остао са Енглезима у Стрмостену и пружио им лекарску помоћ. Шестог јануара 1944. године, на Орловицу изнад села Јеловца дошао је пуковник ДМ са енглеским официром Гринвудом, који је дошао да замени повређеног Верка. Гринвуд је са механичарима из Ресавског корпуса монтирао радио-станицу на колиби Милана Обрадовића из Стрмостена. Недалеко од радио-станице, на неколико места спрењене су веће количине дрвета и заложене ватре. То су били сигнали за енглеске транспортне авионе, који су требали да баце падобранима оружје, муницију и намирнице. Но како ни после 10 дана чекања енглески авиони нису дошли, енглеска мисија је напустила територију среза деспотовачког и отишла у Хомољске планине. Повређени Енглези Верко и Скот превезени су најпре у рудник Баре, где су им лекари др Јаков Килман и Мирослав Новаковић указали лекарску помоћ, а онда су пребачени у Параћин, одакле им се губи сваки траг. Верује се да су пали у руке Немаца.

Марта 1944. године, у борби на Јастрепцу са јединицама Народноослободилачке војске разбијена је деспотовачка четничка бригада, а њен командант Коста Стефановић једва се спасио са нешто четника и дошао у Деспотовац. У овој борби изгинуло је доста четника, нешто је заробљено, а један део мобилисаних се разбежао. По доласку у Деспотовац, четници су пуштени кућама на одмор, а командант Коста је премештен.¹¹⁹⁾

О овој борби на Јастрепцу сећа се учесник Драгољуб Јоксимовић, поткивач из Роанде, родом из Грабовице, тада мобилисан присилно од четника:

— Четници су ме мобилисали и ја сам морао да идем у борбу која се водила на Јастрепцу. У овој борби партизани су нас разбили, па је један број четника погинуо а један број је заробљен. Међу заробљенима био сам и ја. Групу заробљених у којој сам био ја саслушавала је нека Рада из села Деспотовца. После саслушања, нас мобилисане, партизани су пустили кућама, а активне четнике задржали. Тада ме је позвала Рада и рекла ми: „Пошто си ти из мог

краја, молим те да однесеш ово писмо мојима у село Деспотовац и да им га предаш, да знају да сам жива". Ја сам био радостан што сам остао жив и што идем кући, па сам обећао да однесем и предам писмо. Узео сам писмо и дошао у село. У селу су четници вршили нову мобилизацију за борбу против партизана. Ја сам се уплашио да ме не примете, па нисам ни ишао у Деспотовац. Дуго сам чувао ту цедуљу у каницама, али никако нисам смео да одем и предам њеним родитељима. После сам је негде изгубио. После ослобођења чуо сам да је Рада жива и било ме срамота да је стретнем, јер ми је живот спасила, а ја нисам извршио обећање.

Крајем јуна 1944. године у Деспотовац је дошла група од 20 Американаца, којима су Немци оштетили авионе а они се спасили спустивши се падобранима. Четници су Американцима спремили ручак у Деспотовцу, а после ручка разгледали су град. Код Владе Станковића и Милана Мирковића Американци су купили по један кожих и једну шубару. Са њима су биле две девојке из Свилајнца као тумачи. Одавде су Американци превезени у Свилајнац.

Преко своје обавештајне службе Ресавски четнички корпус је радио на обезбеђењу терена од упада партизана и откривању симпатизера НОП-а и комуниста.

Пропагандно одељење је организовало да сви команданти села, примају бесплатно четнички лист „Поморавље". Овај лист је обавезно читан омладини на извођењу војне обуке по селима. У пропагандне сврхе, виши четнички официри држали су говоре у Деспотовцу и манастиру Манасији у којима су величали четнички покрет Драже Михаиловића, а нападали КПЈ и развој НОП-а. Такве говоре држао је у Манасији четнички пуковник Палошевић, а у Деспотовцу Тодор Гогић, потпуковник.¹²⁰⁾

После пораза на Јастрепцу четници су вршили нову мобилизацију у циљу попуне бригаде за борбу против партизана која се пренела на Буковик. Отпор у народу био је врло јак, јер су се четници компромитовали због сарадње са Немцима. Буржоазија и богати сељаци су уз добре паре

¹²⁰⁾ Историјски архив Светозарево, К — 10 — 56/1076, стр. 347, 353.

откупљивали своје синове, док је сиротиња, немајући пара, морала да иде. Због брзог надирања Руса, Немци су вршили припреме за повлачење својих трупа из Југословије, ради одбране Немачке. Четници су то осетили, па су хтели да дођу до оружја и плена. Крајем јула 1944. године, четници су напали и разоружали Немце у Равној Реци. У овом нападу испаљен је само један метак и Немци су се предали. Заробљене Немце четници су потерали у свој логор на „Летовалишту“. Као одмазду за ово Немци су у Сењском Руднику ухапсили преко 60 радника као таоце. Тада је дошло најпре до преговора између четника и Немаца, а онда и до „размене“.

После овога, Немци су се ужурбано спремали да дефинитивно напусте руднике. Дванаестог августа 1944. године, из Сењског Рудника кренула је специјална композиција воза са око 100 немачких војника са свим наоружањем и стварима за Ћуприју. О овоме четници су били на време обавештени па су између Вавила и Раванице код пропуста „Две сестре“ одшрафили шине и посели литице клисуре. Кад је воз наишао на демонтирану пругу, машиновођа је искочио и воз се сурвао у провалију. На збуњене Немце четници су отворили ватру са свих страна. После краће борбе погинуло је 14 Немаца, међу којима и немачки командант, док је већи број рањен. Јака митраљеска ватра принудила је Немце на предају. Заробљене Немце четници су разоружали и опљачкали. Скинули су им одела и ципеле, а дали су им поцепана стара сељачка одела и тако их водили из села у село, да би народ видео како се они боре против Немаца. Међутим, народу је било добро позната њихова сарадња, па су овај догађај протумачили као обичну плачку. Једна група заробљених Немаца дотерана је преко Кованице у Језеро и смештена у школу, одакле је спроведен у Деспотовца. Из Деспотовца је једаним камионом пребачена до Добричева, одакле је сама отишла у Ћуприју. После ове акције из Ћуприје је дошла казнена експедиција у Сењски Рудник, али како у насељу није било никога, Немци су запалили неколико кућа и вратили се у Ћуприју. За то време четници су пировали по селима и разметали се задобијеним пленом. По одласку ове казнене експедиције, Раваничка четничка бригада настанила се стално у Сењском Руднику. За искрене родољубе и симпатизере НОП-а нас-

тали су још црњи дани. Терор четника настављен је све до ослобођења. Радници причају да су четници били гори од Немаца.¹²¹⁾

Крајем августа 1944. године, на једном састанку илегалца у Барама, а коме су присуствовали: Мирко Грубач, Перо Јањош, Љубиша Митић, Јово Грубач, Глишо Лукавац, Стева Татомир, Стојан Тубин, Драган Билбија и Јован М. Нешић, одлучено је да се разоружају жандарми и да се са већом групом рудара крене у партизанае. Терор четника је достигао врхунац, те је постојала опасност да ова група илегалаца буде откривена. По договору, још пре напада на жандармеријску станицу, Јован М. Нешић, Љубиша Митић и Перо Јањош кренули су као предходница у партизанску јединицу која се тада налазила негде између Кривог Вира, Бољевца и Ртња. После неколико дана лутања по планини у пределу Соко Бање, успоставили су везу са 20. бригадом 45. дивизије.

Ноћу, 8. септембра 1944. године у Барама је разоружана посада жандармеријске станице. Група илегалаца је преко симпатизера НОП-а, која је радила у четничкој радионици оружја у Маквишту, дошла до једног пушкомитраљеза, две машинске пушке и неколико пушака. Са овим оружјем група је напала и разоружала посаду жандармеријске станице у Барама. Жртава није било. Са одузетим оружјем тада је из Бара отишла у партизанае група од око 30 радника међу којима: Стојан Тубин, Мирко Грубач, Јова Грубач, Драган Билбија, Никола Грубач, Ранко Малешевић, Петар Ченић, Андрија Рапо, Чеда Малинић, Божо Стојић, Павле Ченић, Бранко Теофиловић, Урош Малинић, Павле Малетин, Благоје Јекић, Милан Теофиловић, Влатко Шпанић, Срета Алексић, Периша Марјановић, Бранко Попадић, Перица Милошевић, Мића Гитарих, Милан Јовановић, Зоран Јоксимовић и још неки чија имена није могуће утврдити. Тада су из Равне Реке отишли у партизанае: Иван Смиљанић, Лазо Смиљанић, Драган Шарановић, Ђуро Татомир, Буда Момчиловић, Александар Јовановић, Мића Марковић, Божа Ђорђевић и Срета Алексић.

¹²¹⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 25, 26.

Од оружја тада су имали три пушкомитраљеза, 5 машинки, 25 пушака, 30 бомби и око 10.000 метака. На путу према Бољевцу рудари су 12. септембра 1944. године срели у селу Лукову Бољевачку партизанску чету, с којом су учествовали у борби за Бољевац, а 17. септембра ступили у 24. српску ударну бригаду 45. дивизије у селу Трговишту код Соко Бање.¹²²⁾

Продор народноослободилачких јединица у Србију обезглавио је четнике. Мобилисани сељаци почели су да напуштају четничке јединице и да се враћају својим кућама, док су неки бежали код партизана. Почетак октобра везан је за долазак првих партизанских јединица у Деспотовац.

У наступању према Параћину јединице НОВЈ водиле су тешке борбе за село Мириловац против здружених немачких и четничких јединица. Том приликом четници су заробили партизана: Драгана Билбију, Николу Грубача, Уроша Матића, Чеду Малинића и Перишу Марјановића. Заробљене партизана четници су мучили на најсвирепији начин и све их поклали. Зато што нису молили за милост, четници су им вадили очи, расецали груди и вадили срце и касипили остале делове тела:

ОСЛОБОЂЕЊЕ СЕЊСКО-РЕСАВСКОГ БАСЕНА

Шестог октобра 1944. године **дошао** је спас. Из источне Србије преко Троглан Бара стигле су јединице Црвене армије у Равну Реку. Одушевљење је захватило све. Народ је од срца поздрављао ослободиоце, кличући херојској Црвеној армији и Совјетском Савезу. За време боравка Руса у Равној Реци, четнички **командант** Чачић се представио Русима као борац против окупатора, па га је руски командант Царев оставио да са својим четницима одржава ред до доласка јединица НОВЈ. Деветог октобра Руси су кренули у два правца, према, Ћуприји и Деспотовцу. По одла-

¹²²⁾ Изјава Мирка Грубача, стр. 30, 31.

ску Руса Чачић је одмах сазвао збор у Сењском Руднику на коме је рекао алудирајући на оне који су свесрдно дочекали Русе: „Варају се они који мисле да су четничке каме зарђале!" — После ове опомене захватила је паника многе који су дали сувише одушка, радујући се слободи и ослободиоцима. Још одмах је већа група грађана пошла за борцима Црвене армије у Ћуприју. У руској команди су изложили ситуацију и Чачића приказали у правој боји. Руска команда је упутила 16. октобра једну чету својих бораца под командом једног мајора у Сењски Рудник, која је разоружала четнике. Чачић је спроведен у Ћуприју и Јагодину где је одговарао за злочине против свога народа и добио заслужену казну. После хапшења Чачића, у Равној Реци је формиран „Комитет Народноослободилачке војске" у који су по међусобном договору ушли: Станоје Матић, Ђура Татомир, Миле Павловић, Стево Решетар, Видан Марјановић и други.

Двадесетог новембра 1944. године у Равну Реку и остала насеља Сењско-ресавског басена дошла је Двадесета српска бригада под командом капетана Бошка Бањаца. На збору испред Задружног дома у Равној Реци говорио је Бошко Бањац о стварању нове државе равноправне заједнице свих наших народа. На овом збору изабрана је и прва народна власт. Тада је од радника формирана народна милиција, која је обезбеђивала руднике, а повремено ишла са милицијом других насеља на чишћење терена од остатака четника који су се крили по шумама или код јатака по селима.

Тада се око 30 омладинаца и омладинки добровољно пријавило у I батаљон 24 српске ударне бригаде. Сећам се, прича Драгољуб Шарановић, пензионисани официр ЈНА из Београда следећих другова и другарица: Миле Павичић, Рацко Јеркин, Дика Богосављевић, Гаја Живковић, Коле Петковић, Милинка Мунтијан, Албина Марковић, Зора Зорић, Рада Миљковић и Миша Милосављевић из Равне Реке, а из Сењског Рудника: Леонид Шањин, Васа Милутиновић и Миле Станковић.¹²³⁾

¹²³⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 76/1111, стр. 27, 28.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ДЕСПОТОВЦА

Пред снажним налетом Црвене армије Немци су почели да концентришу своје трупе за одбрану Немачке. Избијањем Руса на Дунав појачана је активност Народноослободилачке војске. Тако је 4. октобра 1944. године из правца Липовице преко Пањевца и Ломнице дошло једно одељење 24. српске народноослободилачке бригаде у Деспотовац. У Деспотовцу се тада налазило неколико стотина четника и око 60 жандарма. Појава партизанске извиднице на брду Ковиловача изнад Деспотовца изазвала је панику код четника и жандарма, те су без борбе побегли у правцу села Витанца и Трућевца. Партизани су ушли у Деспотовац. Код Ханског моста организовано је народно весеље. Играло се партизанско коло у коме су учествовали и грађани. Међу партизанима биле су и две партизанке у војничком оделу са петокраком на капи. Многи Деспотовчани су први пут видели жену борца. За то време једна десетина партизана је исписала на зидовима зграда више парола о народној власти и КПЈ и спалила архиву суда. Из жандармеријске станице партизани су узели нешто намирница и око 21 час повукли се према Пањевцу.¹²⁴⁾

Овај долазак партизана охрабрио је наплашене људе и улио им наду на скоро ослобођење.

Да би повратили морал код преплашених четника, 6. октобра у Деспотовац долази цео Ресавски четнички корпус, састављен од четири чете које су биле наоружане искључиво аутоматским оружјем. Две чете овог корпуса имале су комплетну немачку униформу. Цео корпус је био постројен на пијаци испред ваге. На импровизованој говорници четнички команданти су говорили постројеним четницима да су партизани разбијени у Босни и да су пребегли у мањим групама у Србију, које ће врло брзо бити уништене. Четнички командант Раус тврдио је да је у земљу дошао краљ и састао се са Дражом Михајловићем и да народ не треба да наседа комунистичкој пропаганди. Међутим, нико од присутних грађана није веровао у ову бес-

¹²⁴⁾ Историјски архив Светозарево К — 7 — 88/1123, стр. 10. 11/594, стр. 21.

мислицу. И најокорелији четници знали су да су Немци изгубили битку а са њима и сви њихови помагачи. Није прошло ни три дана а све четничке илузије пале су у воду. Девог октобра наишле су прве јединице Црвене армије у Деспотовац. Ноћу уочи доласка Руса нестала је сва четничка сила. Многи четници су бацили оружје и отишли кућама, а мањи део разбијен у групице отишао је у шуму. Покушај немачких моторизованих јединица из Ћуприје да зауставе надирање Руса није успео. На путу Деспотовац — Ћуприја Руси су уништили неколико немачких мотоциклиста, док су се остали повукли у Ћуприју.

Главнина руских јединица задржала се неколико дана у Деспотовцу, а онда кренула у правцу Ћуприје и Јагодине. Немци су се били утврдили у Јагодини, те је вођена жестока борба. Два дана су грмеле каћуше и уз велике жртве Руси су форсирали Мораву и заузели град.

До доласка јединица НОВЈ Руси су поставили за команданта места Ранка Стојановића, учитеља, бившег начелника штаба четничке бригаде који је раније био у опозицији према владајућем режиму. Други део бившег среза деспотовачког, део од Деспотовца према Свилајнцу и Ћуприји, ослобођен је 10. октобра.

По одласку руских трупа из Деспотовца, на овој територији није било никакве власти све до 20. октобра када је дошао један батаљон Двадесете бригаде 45. дивизије НОВЈ. Тада је формирана Команда места у Деспотовцу.

ФОРМИРАЊЕ КОМАНДЕ МЕСТА У ДЕСПОТОВЦУ

За првог команданта места постављен је Драгослав Јаковљевић Дракче, а за комесара Стојан Радивојевић, позадински радник. Мобилни официр је био Иван Смиљанић из Равне Реке, а обавештајни Јова Грубач из Бара. Ова команда представљала је сву власт на територији бившег среза деспотовачког. Она је одмах преузела на себе задатак да организује позадинске службе и чешћење терена од остатака четника. Најпре је у Деспотовцу разоружана посада Жандармеријске станице, која је бројала око 60 жан-

дарма, затим је формирано 5 водова од по 15—20 војника, који су имали да очисте терен од остатака непријатеља и обезбеде нормалан рад органа народне власти. Ови водови били су распоређени у Деспотовцу, Великом Поповићу, Пањевцу, Језеру и руднику Баре. На челу сваког вода налазили су се командири и делегати водова. Један од главних задатака Команде места био је мобилизација људства за оперативне јединице Народноослободилачке војске. Са ове територије упућено је у разне јединице преко 800 бораца. Уз помоћ Команде места формирани су органи нове народне власти — месни народноослободилачки одбори у свим насељеним местима. Нови органи власти помагали су у спровођењу мобилизације, организовали су прикупљање хране, обуће, оружја и других потреба за фронт.¹²⁵⁾

О тим првим данима по ослобођењу Деспотовца прво-борац Драгослав Јаковљевић прича:

— Двадесетог октобра 1944. године дошао сам у Деспотовац као командант батаљона 20. бригаде 45. дивизије. У Јагодини ми је речено да ћу у Деспотовцу остати за команданта места. Убрзо је дошао и друг Стојан Радивојевић, а затим и Светомир Ракић. Тада смо формирали Команду места. Ја сам био командант Команде места, а Столе комесар. Ускоро је дошао и Добривоје Бошковић и формирао прво Среско поверенство Партије. У Окружном поверенству Партије у Јагодини речено нам је, да мобилишемо људство за окончање рата, затим да формирамо народну власт и партијске организације. Један од главних задатака био нам је да похапсимо четничке команданте села и активисте равногорских одбора. Тих првих дана имали смо пуне руке посла. Одмах по доласку наших јединица у Деспотовац пришао нам је један број омладинаца и омладинки и који нам је пружио драгоцену помоћ. Кад смо разоружали жандарме и почели да хапсимо четничке команданте села и тражимо равногорске одборе, буржоазија у Деспотовцу одлучила се на један потез који је требало да их прикаже као пријатеље НОП-а. Она је изабрала једну делегацију у коју су ушли Благоје Јоцић, власник рудника Баре, Милосав Анђелић, власник рудника „Морава“, Ни-

¹²⁵⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 77/1112; 88 1123, стр. 35, 36.

колић, трговац и Драгутин Микетић, учитељ. Тај Микетић био је за њих нека интелигенција и он је у њихово име требало да изнесе њихов захтев. Тога дана био сам у Команди места, кад уђе курир и рече ми: „Друже команданте, нека господа траже да уђу код тебе“. „Нека уђу“, одговорио сам. Кад су ушли почели су да се снбивају. не знају како да ме ослове, час, господине, час друже. Ја их понудим да седну, а онда ће тај Микетић: „Па, знате ми смо мало закаснили, требало је то одмах првих дана кад сте дошли, да вам приредимо добродошлицу, да вам град ода почаст“. „Добро, кажем ја, никад није касно, само кад је од срца. Ми ћемо да дођемо на банкет који ви приређујете, али ми хоћемо тамо да видимо и представнике народа, да видимо раднике, занатлије и сељаке.“ „Да, да, ништа ви не брините“ одговарају они у хору. „До виђења, вечерас у Томиној кафани!“ Ја и Столе се договоримо и пошаљемо Маленовића омладинца да види шта се тамо спрема и кога има све у Томиној кафани. Кад се Маленовић вратио, испричао нам је, да је супер сервирано, да се на столу налази и букет цвећа, а за столом све сама господа, ни једног радника. Ја и Столе смо били у"недоумици шта да радимо. Али пошто смо обећали, одлучили смо да идемо, али да не седамо за сто. Дођемо тамо, а они устају богзна како, клањање. Ја и Столе стојимо. Онај учитељ спремио неки говор и хоће да нас поздрави — да нам пожели добродошлицу. Ја му не дам да говори, јер се бојим да ме не поклопи, па после ја да будем други. Погледам на дивно сервиран сто и друштво око њега, па кажем: „Ви сте нас позвали као ослободиоце у име народа, али како ви не представљате народ, јер овде нема ниједног радника, занатлије ни сељака, ми нећемо да останемо.“ Ја и Столе се окренемо на левокруг и изађемо напоље.

Сутрадан међу њима се водио разговор: „Овде не успева, овде је озбиљна ствар“ говорили су. После неколико дана стигла је тужба од радника из Бара, да им није исплаћено неколико плата за време окупације. Ја и Столе позовемо газду рудника Благоја Јоцића и његовог управника Нешића. Благоје се правдао да он није живео у руднику, већ да га је управник Нешић замењивао у свим пословима. Нешића смо тада ухапсили, а Благоју смо рекли да нас чека у Барама. Ја и Столе узјашемо неке коње и дођемо тамо.

Између две смене сазовемо збор радника. Радници су раскринкали Благоја, да смо се уплашили да га не линчују. Некако смо смирили раднике и обећали им да ће бити исплаћени за две-три недеље. После неколико дана у Деспотовац је дошла једна група радника из Бара са транспарентима „Гојко из затвора, Благоје у затвор!" Ми смо тада прибавили инофрмације од неких другова које смо имали тамо на терену. То су били другови: Иван Смиљанић, Јово Грубач и још неки други. Сви они кажу да Гојко није крив, него Благоје. На основу тога ми пустимо Гојка, а ухапсимо Благоја. Ускоро после тога Вита Цветковић пише из Јагодине: „Дајте материјал за Благоја, шта је све радио, колико има вила ту и у Београду и Немачкој, ради конфискације рудника. Тако се то завршило са Јоцићем . . .

Приликом претреса терена нашли смо у Медвеђи један четнички магацин код Туркуловића кафеције. У њему је било: масти, сланине и нешто коже. Све смо то запленили и донели у Деспотовац. Наши војници су открили у Стењевцу још један четнички магацин. Тамо је заплењено доста гуме, опанака, ђона, коже и један пун ранац хиљадарки и петстодинарки. Ја и Столе нисмо бројали паре, већ смо измерили на кантар и предали Окружном комитету Партије у Јагодини . . .

У то време био нам је већ пришао један број омладинаца и омладинки с којима смо почели да организујемо културно-забавни живот. Почело се са давањем мањих позоришних комада из НОБ-а и игранком. Ја сам био млад и волео сам да играм. Једне вечере играо сам са једном врло лепом девојком. Буржоазија је то хтела да искористи. У то време били смо ухапсили Амброжа (који је тада држао кафану), због неких клупа које није хтео да нам уступи. Сутрадан, у Команду места је дошла та девојка и молила ме да пустим из затвора Амброжа, који је био њен зет. Како је у то време стигло наређење из Јагодине, да њу и њену сестру спроведемо у Јагодину, то ми је добро дошло. Таман што је ушла и почела да кокетира и да моли да пустим њеног зета из затвора, ја позовем стражара и кажем му: „Терај је у затвор!" У први мах она не поверова, па наставља: „Немојте друже команданте, да правите овакве неумесне шале!" Ја, онако партизански, мало оштрије: „Улази у за-

твор!" И тако је затворим. После смо довели и њену сестру и заједно смо их спровели у Јагодину где су саслушане и после извесног времена пуштене.

На остварењу разних задатака, поред Маленовића, сећам се и Виде Ђукић, Милета Драгутиновића, Милке Саватовић, Џаје, Миће и других, јер тада није постојала организација КПЈ ни СКОЈ-а. Ми смо прво формирали месне народноослободилачке одборе, а после организације КПЈ и СКОЈ-а.

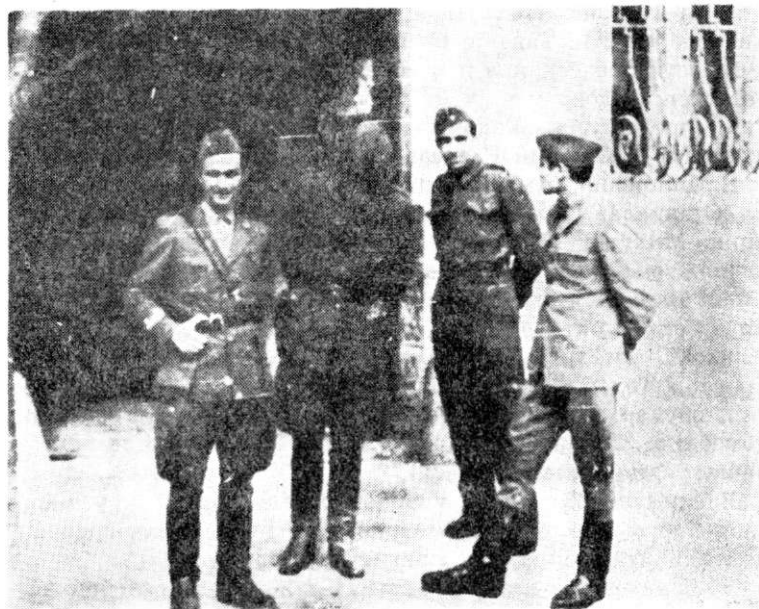
После хапшења четничких команданата и активиста равногорских одбора, ми смо их предали властима на ислеђење. Они су тамо саслушани и одговарали су ко је за шта био крив. Из тих првих дана, сећам се једне наше грешке. Вита је наредио а ја сам ухапсио и спровео у Јагодину Ранка Стојановића, учитеља. Он је био командант Деспотовачке четничке бригаде, али се није активно борио противу нас. До нашег доласка њега су Руси поставили за команданта места. Касније се сазнало да је био левичар и да је организовао убиство команданта Деспотовачке четничке бригаде Војислава Дамњановића код Вражије Баре. После његовог стрељања у Јагодини, са разних страна стизале су замерке, да га није требало стрељати јер је био левичар, али у револуцији каква је била наша, није било могуће бити непогрешив. У то време у затвору у Деспотовцу било је 30—40 затвореника, међу којима је било и народних непријатеља и злочинаца. Једног дана дошли су из ОК КПЈ у Јагодину Жикица Стефановић и Чупић и са нама разматрали који се све људи налазе у затвору и зашто. Код разматрања, разуме се, прво рече Жикица, да тога треба ликвидирати, тога спровести у Јагодину, тога пустити. . . Са његовим предлозима ми смо се сложили. Тада нам је Жика рекао за једног, не знам сада како се зове, мислим да је био Врађанац, да је био четнички целат и да је убијао наше људе. Тај је осуђен на смрт. Не знам како је овај сазнао да је осуђен на смрт. Сутрадан он је побегао из затвора. Ја сам одмах послао један број војника и неке слободњаке да га траже. Био је четвртак, пијачни дан у Деспотовцу, кад наиђе курир и рече ми: „Ухватили смо га, друже команданте!" Ја сам сишао доле и где је сада парк, ту је била пијаца. Извадио сам револвер и испалио неколико метака, а он паде у једну бару. За трен ока народ се разбежа,

радње се позатвараше и град опусте. После краћег времена мене преместе у Рековац, а Светислава Секулића из истих разлога из Рековца у Деспотовац.

БИРАЊЕ ПРВИХ ОРГАНА НАРОДНЕ ВЛАСТИ

Упоредо са мобилизацијом и слањем људства да фронт, бирани су људи за органе народне власти. Одмах после ослобођења, на иницијативу једног броја напредних људи, отпочеле су припреме за избор органа нове власти. Тако је први пут у својој историји Ресава добила истинску народну власт.

Први Месни народноослободилачки одбор на територији бившег среза Деспотовац изабран је 10. октобра 1944. године у селу Деспотовцу, а први назив му је био „Комитет народног ослобођења“.

Пред Командом места у Деспотовцу фебруара 1945. године
(слева на десно: Драгослав Јаковљевић, Добривоје Бошковић,
Иван Смиљанић и Стојан Радивојевић)

У селу Деспотовцу изабран је први Месни народноослободилачки одбор 10. октобра 1944. године. Тога дана је сазван збор на иницијативу напредних омладинаца, на коме је Радомир Маленовић предложио да се изабере нова народна власт, што је збор прихватио и изабрао први Месни народноослободилачки одбор од 6 другова и једне другарице. За председника је изабран Радомир Маленовић, коларски радник из села Деспотовца. Осамнаестог октобра долази до измене овог одбора. Ово из разлога што је Душан Миладиновић, звани „Борбаш“ успео да добије од једне партизанске јединице, која је била ту у пролазу, овлашћење да може да формира Месни народноослободилачки одбор у селу Деспотовцу. На збору који је тада сазван Душан је прочитао овлашћење и био изабран за председника. На овој дужности Душан је остао само неколико дана, јер је већ 23. октобра сазван трећи збор на коме је био присутан и Стојан Радивојевић, комесар новоформиране команде места. На овом збору Стојан је говорио о циљевима и задацима нове власти. Тада је смењен Душан Миладиновић са дужности председника и изабран нови Месни народноослободилачки одбор у који су ушли: Сибин Миленковић, ковач, (председник), Радомир Маленовић, коларски радник (секретар), Милутин Радосављевић, абаџијски радник, Милић Милојевић, земљорадник, Бранка Станојевић, домаћица, Станислав Илић, ковач, Драгић Милорадовић, земљорадник, Милутин Милановић, опанчар и Радивоје Радисављевић, земљорадник (чланови).

У Барама је изабран први Месни народноослободилачки одбор 25. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Ратко Алексић, бравар (председник), Глиша Лукавац, рудар (секретар), Тодор Јелић, рударски пословођа, Светолик Митић, обућар, Василије Цветковић, берберин, Лела Нешић, домаћица, Милан Ожеговић, рудар и Стева Татомир, трговачки радник (чланови).

Јединице 20. српске ударне бригаде дошле су у Баре 23. октобра 1944. године. Радници су им приредили срдачан дочек, најпре код школе а затим на игралишту.

У Златову је изабран први Месни народноослободилачки одбор 29. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Светомир Томашевић, радник (председник), Богомир Љубисављевић, службеник (секретар), Живојин Милосављевић, зе-

Маја 1945. године у Деспотовцу (слева на десно: Момир и Дара Јокоимовић, Стојан Радивојевић, Вида Ђукић и Светомир Ракић; седе: Влада Станојевић, Бранко Новаковић и Крста

мљорадник, Радојко Аврамовић, земљорадник, Живојин Јаблановић, земљорадник и Божидар Јанићијевић, земљорадник (чланови).

У Грабовици је изабран први Месни народноослободилачки одбор 14. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Божа Станојевић, земљорадник (председник), Душан Радосављевић, земљорадник, (секретар), Радмила Пужић, учитељица, Момчило Јоксимовић, земљорадник, Чедомир Никодијевић, земљорадник, ЈБубомир Никодијевић, рудар, Илија Милановић, земљорадник и Момир Никодијевић, службеник (чланови).

У Деспотовцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 23. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Властимир Милошевић, трговац (председник), Милоје Милосављевић, земљорадник (потпредседник), Радивоје Богдановић, кафедија (секретар), ЈБубомир Милосављевић, рудар, Владимир Станковић, ћурчија, Јозеф Шешко, месар, Мирко Миленковић, ковач, Миодраг Стојковић, адвокат и Тихомир Марјановић, трговац. Конституисање одбора је извршено 26. октобра 1944. године (чланови).

У Великом Поповићу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 24. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Павле Богдановић, земљорадник (председник), Миодраг Николић, земљорадник (секретар), Миладин Тимотијевић, земљорадник, Живко Милетић, столар, Радомир Голубовић, земљорадник и Сава Милановић, земљорадник (чланови).

У Медвеђи је изабран први Месни народноослободилачки одбор 24. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Жика Миливојевић, земљорадник (председник), Милић Димитријевић, земљорадник (секретар), Јован Радосављевић, ученик, Лепосава Николић, домаћица, Славко Станковић, земљорадник и Чедомир Милићевић, земљорадник (чланови).

У Миливи је изабран први Месни народноослободилачки одбор 25. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Светислав Димитријевић, земљорадник (председник), Димитрије Мијатовић, земљорадник (секретар), Стојадин Николић, земљорадник, Радосав Богосављевић, земљорадник, Милош Миливојевић, земљорадник, Станоје Ђокић, земљорадник и Ђурђе Јанчић, земљорадник (чланови).

У Трућевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 26. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Урош Милошевић, земљорадник (председник), Крстивоје Милорадовић, земљорадник (секретар), Стојан Ђорђевић, земљорадник, Чедомир Обретеновић, земљорадник, Божидар Ивановић, ковач, Каменча Марковић, земљорадник и Миодраг Сретеновић, земљорадник (чланови).

У Пањевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 26. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радош Алексић, рудар (председник), Стеван Илић, земљорадник (секретар), Стеван Алексић, земљорадник, Војислав Милић, земљорадник, Милутин Аврамовић, земљорадник, Милан Тасић, земљорадник и Радомир Милић, земљорадник (чланови).

У Витанцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 27. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радивоје Добросављевић, земљорадник (председник), Радосав Радосављевић, земљорадник (секретар), Драгомир Милутиновић, земљорадник, Милан Милутиновић, земљорадник и Милан Михајловић, земљорадник (чланови).

У Богави је изабран први Месни народноослободилачки одбор 28. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Божидар Радојковић, земљорадник (председник), Александар Милошевић, земљорадник (секретар), Радован Богосављевић, земљорадник, Милорад Милојковић, земљорадник и Драгољуб Јовановић, земљорадник (чланови).

У Виванцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 29. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радоје Петровић, рудар (председник), Миладин Милојковић, рудар (секретар), Боривоје Радовановић, земљорадник, Владимир Јовановић, земљорадник, Војислав Јовановић, земљорадник, Велисав Миловановић, земљорадник и Љубомир Станојевић, земљорадник (чланови).

У Јасенову је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Груја Грујић, земљорадник (председник), Јанко П. Томић, земљорадник (секретар), Живојин Ђорђевић, земљорадник, Светислав Илић, земљорадник, Владимир Голубовић, рудар, Здравко Симић, рудар и Димитрије Белић, земљорадник (чланови).

У Буковцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Велимир Велимировић, земљорадник (председник), Лепомир Грујић, земљорадник (секретар), Добривоје Петронијевић, земљорадник, Милан Милосављевић, земљорадник и Милојко Дукић, рудар (чланови).

У Бељајци је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Илија Јовановић, земљорадник (председник), Милан Перић, земљорадник (секретар), Душан Ђорђевић, земљорадник, Павле Ђурђевић, земљорадник, Војин Лазаревић, земљорадник, Тома Павловић, земљорадник и Адам Мијајловић, земљорадник (чланови).

У Брестову је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Чедомир Бранковић, земљорадник (председник), Воја Пантић, земљорадник (секретар), Стојан Ђорђевић, земљорадник, Милоје Милић, земљорадник, Каменча Милојевић, земљорадник и Миодраг Богдановић, земљорадник (чланови).

У Плажану је изабран први Месни народноослободилачки одбор 24. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Јован

Радојковић, земљорадник (председник), Радош Димитријевић, земљорадник (секретар), Василије Рацић, земљорадник, Марисав Јовић, земљорадник, Јован Нешић, земљорадник и Милутин Јоксимовић, земљорадник (чланови).

У Ломници је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Светомир Стојадиновић, земљорадник (председник), Стаменко Лазић, опанчарски радник (секретар), Јевтимир Милетић, земљорадник, Живан Милутиновић, земљорадник, Светомир Милојевић, земљорадник, Радош Милошевић, земљорадник и Милија Милетић, земљорадник (чланови).

У Липовици је изабран први Месни народноослободилачки одбор 5. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Милутин Илић, земљорадник (председник), Радивоје Вујичић, земљорадник (секретар), Милосав Тимотијевић, земљорадник, Мита Миладиновић, земљорадник и Радош Милетић, земљорадник (чланови).¹²⁶⁾

У Равној Реци је изабран први Месни народноослободилачки одбор 20. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Душан Богосављевић, радник (председник), ЈБуба Павасовић, инжењер (секретар), Јурај Мак, рудар, Илија Раутовић, зидар, Иван Рамњак, бравар, Зора Ковачевић, радница, Драгутин Лукач, рудар, Мира Митић, домаћица и Ђуро Крга, рудар (чланови).

У Сењском Руднику је изабран први Месни народноослободилачки одбор 20. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Петар Мркаљ, рудар (председник), Ратомир Стефановић, радник (секретар), Влада Станисављевић, радник, Микан Баџац, рудар, Ратко Симић, радник, Божа Лаловић, пекар, Стево Милеуснић, рудар и Лудвиг Чубријан, рудар (чланови).

У Сисевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 21. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Раде Пранић, радник (председник), Мика Марковић, радник, (секретар), Милија Добросављевић, рудар, Тика Вучковић, радник и Марта Галовић, домаћица (чланови).

У Јеловцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 28. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Радо-

¹²⁶⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 22—28.

мир Маринковић, земљорадник (председник), Драгутин Милојковић, земљорадник (секретар), Радивоје Милосављевић, земљорадник, Живан Милосављевић, земљорадник, Стеван Драгутиновић, земљорадник и Радосав Маринковић, земљорадник (чланови).

У Језеру је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Миљко Крстић, земљорадник (председник), Стеван Јовановић, земљорадник (секретар), Миливоје Никодијевић, земљорадник, Никола Илић, земљорадник и Душан Марјановић, земљорадник (чланови).

У Кованици је изабран први Месни народноослободилачки одбор 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Александар Никодијевић, земљорадник (председник), Стаменко Петровић, земљорадник (секретар), Милутин Радојковић, земљорадник, Мика Стојановић, земљорадник и Александар Стојановић, земљорадник (чланови).

У Дворишту је изабран први Месни народноослободилачки одбор 15. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Митар Радојковић, земљорадник (председник), Алекса Томић, земљорадник (секретар), Милош Милошевић, земљорадник, Драгутин Величковић, земљорадник, Добривоје Веселиновић, земљорадник, Живан Тимотијевић, земљорадник и Војислав Томић, земљорадник (чланови).

У Стењевцу је изабран први Месни народноослободилачки одбор 15. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Тодор Радосављевић, земљорадник (председник), Александар Радојковић, земљорадник (секретар), Милан Стојановић, радник, Раденко Милосављевић, радник, Михајло Јеремић, земљорадник, Добросав Илић, земљорадник и Милојко Миленковић, земљорадник (чланови).

У Сладаји је изабран први Месни народноослободилачки одбор 19. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Божидар Миладиновић, земљорадник (председник), Душан Маринковић, земљорадник (секретар), Милош Гвоздић, земљорадник, Милутин Јевремовић, земљорадник, Радун Радојковић, земљорадник и Милан Маринковић, земљорадник (чланови).

У Поповњаку је изабран први Месни народноослободилачки одбор 3. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Илија Марјановић, земљорадник (председник), Радомир Је-

ремић, земљорадник (секретар), Живан Николић, земљорадник, Милош Милић, земљорадник, Миодраг Радивојевић, земљорадник, Аксентије Цветковић, земљорадник и Радојко Марјановић, земљорадник (чланови).

У селу Ресавици (Дутово) је изабран први Месни народноослободилачки одбор 4. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Босиок Димитријевић, земљорадник (председник), Лазар Симеонових, земљорадник (секретар), Јанко Страиновић, земљорадник, Јанко Јовановић, земљорадник, Илија Симеонових, земљорадник, Милан Ђорђевић, земљорадник и Илија Мијајловић, земљорадник (чланови).

У Стрмостену је изабран први Месни народноослободилачки одбор 11. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Арсеније Павловић, земљорадник (председник), Миодраг Јовановић, земљорадник (секретар), Драгић Милић, столар, Милан Никодијевић, земљорадник, Милија Живковић, рудар, Милан Пертовић, земљорадник, Радош Рајић, земљорадник, Драгић Николић, земљорадник и Милутин Радојковић, рудар (чланови).

ИЗБОР ПРВОГ СРЕСКОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА

Први Срески народноослободилачки одбор у Деспотовцу изабран је 24. новембра 1944. године, а конституисао се два дана касније — 26. новембра. У ужи Срески народноослободилачки одбор изабрани су: Станисав Милојковић, из Витанца, за председника; Властимир Милошевић, из Витанца, за потпредседника; Стаја Љубисављевић, из Плажана, за секретара; Милић Димитријевић и Живадин Добросављевић, за референте за сарадњу с војском, Вида Ђукић, за референта управног одсека, Милутин Милановић, за референта за привреду, Михајло Јеремић, за референта за обнову, Аксентије Јоксимовић, за референта за саобраћај, Станимир Г. Стојановић, за референта за социјално старање, Велимир Грубач, за референта за просвету, Тодор Јелић за референта за здравље и Данило Николић, за референта за трговину.

Новембра 1944. године у Јагодини је одржано саветовање са комесарима и командантима места у вези појаве дезертерства. Овом саветовању је присуствовао и један друг из ПК КПЈ за Србију. Због јаког утицаја четника у планинским селима Липовици, Пањевцу, Стрмомену и другим појавио се један број дезертера. На овом састанку је договорено да се обиђу ова села и да се извиди да ли је појава дезертерства организована. У деспотовачки крај је упућен један батаљон КНОЈ-а, са задатком да у сарадњи са командом места похвата дезертере и упути на фронт. Ова акција је успела и од похватаних дезертера састављен је један батаљон и упућен на фронт. Неколико дезертера је пришло остацима четничких група које су се криле на овом подручју, па су приликом хватања пружили отпор због чега су ликвидирани.

Са предизборног збора у Деспотовцу, 1945. године

Током целе 1945. године остаци четничких група вршили су препаде на органе народне власти у појединим селима у циљу застрашивања народа и ометања припрема за

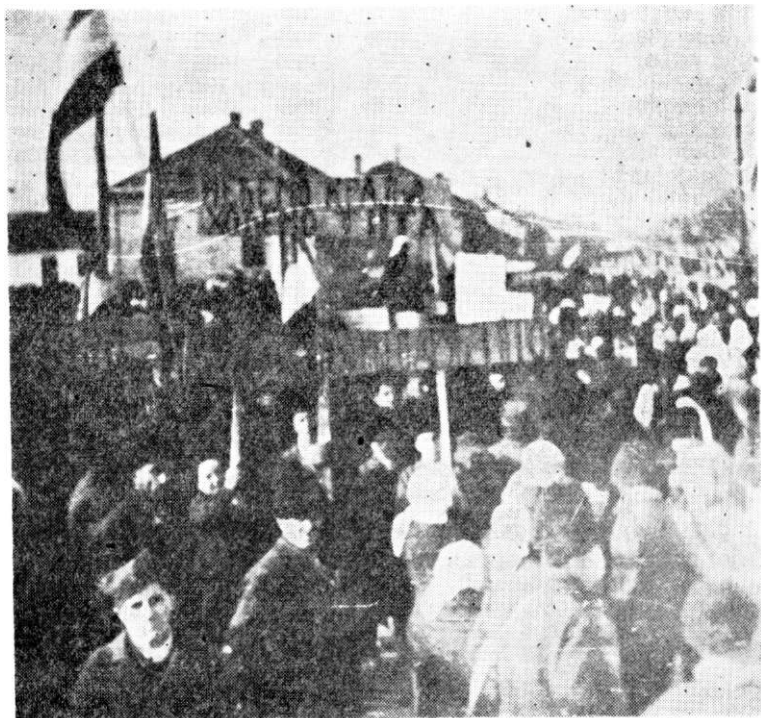
изборе за Уставотворну скупштину. Тако су 8. новембра 1945. године, четници напали у селу Стрмостену једну патролу VII војвођанске бригаде, у МНОО-у и разоружали је. Том приликом тешко су рањена три војника, од којих су двојица умрла у ћупријској болници. Четници су заробили Владу Лазаревића, војника VII војвођанске бригаде и потерали са њима, док је рањени председник МНОО-а Мика Живковић остао у канцеларији. Приликом спровођења, Влада је скочио у једну провалију и тако успео да умакне четницима и дође у Деспотовац. У овој групи четника био је неки капетан Рајић и Љуба звани Пача из Плажана. Сутрадан из Деспотоваца је дошла једна чета војника и блокирала село, но четници су били већ побегли. Војници су окупии сељаке на збор, на коме су представници народне власти и друштвено-политичких организација говорили о непријатељској делатности остатака четника и позвали народ да помаже народну власт.

Истог дана у Деспотовцу је погинуо од револверских куршума скојевац Данило Д. Станковић. Као омладинац, Данило се одмах по ослобођењу истакао својим радом са омладином, извршавајући савесно све задатке које је пред омладину постављала КПЈ и органи народне власти. Сахрањени су присуствовали сви омладинци, војници и грађани. Комесар Команде места Стојан Радивојевић одржао је говор испред поште у коме је истакао непријатељску делатност четничких остатака и њихових јатака.

Случај у Стрмостену и Деспотовцу указивао је на покушај непријатеља да застраши народ и омете прве изборе за Уставотворну скупштину 11. новембра 1945. године.

Упркос чињеници да су у овом срезу четници створили јаку мрежу јатака, нарочито у планинским селима, народноослободилачки одбори су успешно извршавали своје задатке. Избори за Уставотворну скупштину успешно су завршени. Уочи избора приређене су масовне демонстрације против краља и монархије. Народ из свих села дошао је у Деспотовац са заставама и транспарентима на којима је писало: „Нећемо краља, хоћемо Тита“, „Хоћемо републику, нећемо монархију“, „Живела Комунистичка партија Југославије“.

Чланови народноослободилачких одбора водили су сталну борбу о збрињавању и пружању помоћи у храни и

Митинг у Деспотовцу приликом избора за Уставотворну скупштину 1945. године

огреву сиромашним грађанима и избеглицама. У децембру, за исхрану јединица на фронту, срез деспотовачки је испоручио велике количине хране. Ево, како су у томе учествовала села:

Исфоручено: пшеница, кукуруз, пасуљ, кромпир, месо.

1. Село Деспотовац	5144	2000	500	1000	700
2. Кованица	8839	2000	500	1000	500
3. Варош Деспотовац	—	500	—	—	500
4. Стрмостен	—	—	200	2000	800
5. Витанце	1489	2000	500	1000	800
6. Бељака	815	2000	500	1000	700
7. Белајнац	632	2000	500	1000	700
8. Плажане	6565	2000	500	1500	1000
9. Поповњак	3399	1000	200	1000	700

10. Вел. Поповић	2273	3000	700	2000	1000
11. Брестово	1000	2000	500	1000	700
12. Двориште	1404	1000	400	500	600
13. Сладаја	538	—	100	—	600
14. Медвеђа	843	3000	700	2000	1000
15. Жидиље	—	—	300	2500	1200
16. Ломница	1506	—	50	—	500
17. Грабовица	7012	2000	500	1000	600
18. Богава	4386	2000	500	1000	700
19. Стењевац	648	100	—	1000	800
20. Милива	3007	2000	500	2500	800
21. Буковац	1130	200	50	—	400
22. Ресавица с.	1415	1000	400	1000	800
23. Језеро	1230	1500	500	2000	1000
24. Пањевац	1465	200	400	1000	1000
25. Липовица	223	—	300	1000	1000
26. Јеловац	—	—	200	2000	1000
27. Трућевац	837	2000	500	1000	800

Већи део ових намирница одузет је из четничких магацина по селима.¹²⁷⁾

У марту 1945. године (за исхрану Среске народне милиције) учешће у испоруци намирница по селима изгледало је овако:

Испоручено: кромпир, пшеница, пасуљ, месо, маст, паприка, лук.

1. Медвеђа	—	1000	80	—	10	3	5
2. В. Поповић	—	1200	100	—	12	3	6
3. Грабовица	—	800	70	—	8	—	4
4. Плажане	—	1000	100	—	10	3	5
5. Брестово	—	600	60	—	7	—	4
6. Богава	—	600	60	—	7	—	4
7. Балајнац	—	600	60	—	7	—	4
8. Трућевац	—	700	60	—	7	—	4
9. Витанце	—	800	70	—	10	—	5
10. Бељајка	—	800	60	—	8	—	4
11. Кованица	—	800	50	—	6	—	3
12. Језеро	—	700	60	—	6	—	3
13. Милива	—	700	70	—	8	3	4
14. С. Деспотовац	—	700	70	—	8	—	4
15. В. Деспотовац	—	70	—	50	—	—	—
16. Буковац	150	—	—	100	—	—	—
17. Поповњак	200	—	—	150	—	—	—
18. Жидиље	300	—	—	250	—	—	—
19. Ресавица с.	200	—	—	150	—	—	—

127) Историјски архив Светозарево, 30—117/1329, стр. 1, 2.

20. Двориште	200	-	-	150	-	-	-
21. Стењевац	200	-	-	150	-	-	-
22. Јеловац	300	-	-	250	-	-	-
23. Стрмостен	300	-	-	250	-	-	-
24. Сладаја	150	-	-	200	-	-	-
25. Пањевац	200	-	-	200	-	-	-
26. Липовица	150	-	-	200	-	-	-
27. Ломнина	150	-	-	200	-	-	-

128)

За исхрану јединица НОВЈ на фронту у априлу 1945. године Срески народноослободилачки одбор у Деспотовцу испоручио је следеће намирнице:

Пшеница, кукуруз, пасуљ, кромпир, маст, сено, месо.

1. В. Деспотовац	4000	1500	600	2000	300	500	700
2. С. Деспотовац	8000	5000	1600	3500	1000	1000	1200
3. Милива	8000	4500	1600	3500	1000	1000	1200
4. Плажане	9000	5500	2000	4000	1200	1500	1000
5. Грабовица	8000	4500	1600	3000	1000	1500	1200
6. Медвеђа	12000	7000	1900	3500	1500	1500	1500
7. Брестово	7000	4100	1000	2000	1000	1000	1000
8. Вел Поповић	20000	10000	2300	5000	2000	1500	2000
9. Богава	7000	4100	1100	2000	1000	1000	1000
10. Балајнац	7000	4100	1100	2000	1000	1000	1000
11. Трућевац	7000	4100	1100	2000	1000	1000	1000
12. Витанце	10000	5500	1600	3000	1500	1500	1500
13. Бељајка	10000	5500	1400	3000	1300	1000	1200
14. Језеро	7000	4000	1100	3000	1000	1500	1500
15. Кованица	7000	4000	800	2500	800	1000	1000
16. Поповњак	1000	700	600	2000	600	2000	2000
17. Стењевац	-	-	750	3000	200	2000	5000
18. Двориште	-	-	750	3000	200	2500	4000
19. Јеловац	-	-	850	4500	250	5000	6500
20. Стрмостен	-	-	850	4000	250	5000	6500
21. Пањевац	-	-	1000	4000	300	5000	5000
22. Сладаја	-	-	500	2500	100	3000	4000
23. Жидиље	-	-	1000	5000	300	6000	7000
24. Липовица	-	-	1000	3500	250	4000	4500
25. Ломница	-	-	800	4000	200	3000	4000
26. Буковац	-	-	600	1500	100	1000	3000
27. Ресавица с.	-	-	600	2500	200	4000	3500

129)

12в) Историјски архив Светозарево, 30 — 117/1329, стр. 18.

>в) Ибид., стр. 24, 25.

У мају 1945. године испорука намирница за потребе јединица НОВЈ била је:

Пшени кукур. пасуљ, кром. ц. лук, сено, слама, сирће, дрва.									
1. В. Деспот.	1300	1500	300	250	30	1000	500	10	—
2. С Деспот	2700	3500	600	250	50	1000	1500	15	—
3. Милава	2700	3500	600	250	50	1000	1500	20	—
4. Плажане	3000	5000	650	250	60	1000	2500	20	—
5. Грабовица	2700	3900	500	250	50	1000	2000	20	—
6. Медвеђа	4000	5000	800	250	60	1000	3000	30	—
7. Брестово	2300	3600	500	250	40	1000	2000	20	—
8. В. Поповић	6500	8000	1200	250	70	1000	4000	30	—
9. Богава	2300	3500	500	250	40	1000	2000	20	—
10. Балајнац	2300	3500	500	250	40	1000	2000	20	—
11. Трућевац	2300	3500	500	250	40	1000	2000	20	—
12. Витанце	3300	4500	700	250	50	1000	3000	30	—
13. Бељајка	3300	4500	700	250	50	1000	3000	30	—
14. Језеро	2300	3500	500	700	50	1000	3000	20	Зм.
15. Кованица	2300	2000	500	700	50	1000	1000	20	2
16. Поповњак	700	—	100	700	30	2000	—	15	2
17. Стењевац	500	—	100	700	30	2000	—	15	5
18. Двориште	600	—	100	700	30	2000	—	15	4
19. Јеловац	700	—	100	1500	30	4000	—	15	5
20. Стрмостен	700	—	100	1500	30	4000	—	15	5
21. Пањевац	700	—	100	800	30	2000	—	15	5
22. Сладаја	300	—	100	500	—	2000	—	10	5
23. Жидиље	700	—	100	2000	30	5000	—	20	5
24. Липовица	500	—	100	1000	30	3000	—	15	2
25. Ломница	500	—	100	700	30	1000	—	15	2
26. Буковац	400	—	100	500	30	1000	—	15	—
27. Ресавица	400	—	100	1000	30	2000	—	10	3

(130)

Сличне количине су испоручене и у јулу и августу 1945. године. Такође је у јулу и августу 1945. године сакупљена велика количина намирница и раздељена сиромашним људима, а нарочито избеглицама.

Одмах по ослобођењу око 80 запрежних возила помогло је јединицама Црвене армије у превози топова и муниције до Јагодине, а нека и до Тополе.

За јединице НОВЈ, које су се налазиле на фронту, превожена је комора од Јагодине преко Ваљева до Зворника. Са овог подручја дала су запрежна возила следећа села: Деспотовац 10, Велики Поповић 8, Грабовица 8, Богава 10,

ио) Историјски архив Светозарево, 30 —117/1329, стр. 29,30.

Трућевац 5, Виванце 35, Плажане 10, Медвеђа 30 и Милива 10. Ова возила су се задржала у превозу хране, муниције, рањеника и другог ратног материјала 45 дана. За потребе железнице и болнице у Ћуприји превезено је 140.000 кг угља, а за потребе рудника у превозињу јамске грађе учествовало је 150 запрежних возила у трајању од 10 дана.

Срески народноослободилачки одбор у Деспотовцу водио је упорну борбу против црне берзе и шпекуланата који су користили недостатак артикала широке потрошње и продавали их по високим ценама. Било је случајева, да су извесни трговци прикривали робу из радње и продавали је испод руке по веома високим ценама. Срески народноослободилачки одбор пружио је велику помоћ омладини у организовању културно-забавног живота и сарађивао на многим задацима са осталим друштвено-политичким организацијама.¹³¹⁾

ФОРМИРАЊЕ ЈЕДИНСТВЕНОГ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ФРОНТА

Јединствени народноослободилачки фронт (ЈНОФ) као политичка организација на овом подручју није постојала све до ослобођења. Формирање ове друштвено-политичке организације извршено је непосредно после формирања органа народне власти. Ова је организација у сарадњи са органима власти дала пун допринос за коначно ослобођење, а нарочито у периоду обнове и изградње земље.

У Деспотовцу је изабран први МЈНОФ 28. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Светислав Марковић, трговац (председник), Станиша Цветковић, кафеџија (секретар), Живан Ивковић, абација, Драгомир Милошевић, пекар, Богомир Петровић, абација, Душан Јовановић, земљорадник и Голуб Манић, лончар.

У Великом Поповићу је изабран први МЈНОФ 29. октобра 1944. године. У одбор су ушли: Бора Рајковић, земљо-

¹³⁹⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 41

радник (председник), Милић Станојевић, земљорадник (секретар), Миладин Тимотијевић, земљорадник, Душан Станојевић, земљорадник, Милоје Костић, земљорадник, Павле Богдановић, земљорадник, Мила Станојевић, кројачица, Живко Милетић, столар и Живојин Радосављевић, земљорадник.

У селу Деспотовцу је изабран први МЈНОФ 2. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Стојан Стевановић, земљорадник, за председника Милоје Тасић, молер, за секретара а за чланове: Борисав Поповић, пензионер, Бранка Станојевић, домаћица, Тихомир Рашић, земљорадник и Сибин Миленковић, ковач.

У Медвеђи је изабран први МЈНОФ 6. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Душан Николић, земљорадник, за председника, Александар Марковић, учитељ, за секретара, а за чланове: Мијрко Мишић, земљорадник, Будимир Филиповић, земљорадник.

У Миливи је изабран први МЈНОФ 14. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Богомир Вучковић, земљорадник, за председника, Стојило Милутиновић, земљорадник, за секретара, а за чланове: Анђелко Миљковић, земљорадник, Ђорђе Јаничић, земљорадник и Велимир Грубач, учитељ.

У Буковцу је изабран први МЈНОФ 16. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Богомир Вучковић, земљорадник, за председника, Илија Симић, земљорадник, за секретара, а за чланове: Живорад Алексић, земљорадник, Милорад Вучковић, земљорадник и Александар Симић, рудар.

У Јасенову је изабран први МЈНОФ 18. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Никола Петровић, земљорадник, за председника, Никола Т. Илић, земљорадник, за секретара, а за чланове: Владимир Голубовић, земљорадник.

У Витанцу је изабран први МЈНОФ 21. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Каменча Аврамовић, земљорадник, за председника; Мирослав Миленковић, радник, за секретара; а за чланове: Бранислав Спасојевић, земљорадник, Радоје Петровић, радник, Боривоје Радовановић, радник, Милорад Марјановић, учитељ и Богомир Стојадиновић, земљорадник.

У Трућевцу је изабран први МЈНОФ 22. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Станоје Ивановић, земљорадник,

за председника; Марица Урошевић, учитељица, за секретара; а за чланове: Урош Милошевић, земљорадник, Миодраг Сретеновић, земљорадник.

У Плажану је изабран први МЈНОФ 22. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Милорад Димитријевић, радник, за председника; Милоје Милошевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Бисерка Радивојевић, домаћица и Борива Алексић, домаћица.

У Балајнцу је изабран први МЈНОФ 7. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Благоје Стојадиновић, земљорадник, за председника; Божин Стевановић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Милосав Богосављевић, земљорадник, Богомир Димитријевић, земљорадник, Момир Радисављевић, земљорадник, Милоје Алексић, земљорадник и Милутин Алексић, земљорадник.

У Богави је изабран први МЈНОФ 10. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Миладин Милојковић, земљорадник, за председника; Милан Ђурђевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Радован Маринковић, земљорадник, Драгољуб Јовановић, земљорадник, Александар Милошевић, земљорадник, Божидар Којић, земљорадник и Миладин Којић, земљорадник.

У Ломници је изабран први МЈНОФ 20. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Радош Милошевић, земљорадник, за председника; Момчило Љубисављевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Живан Милосављевић, земљорадник, Милија Милетић, земљорадник и Милутин Милић, земљорадник.

У Пањевцу је изабран први МЈНОФ 24. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Радош Алексић, рудар, за председника; Милан Тасић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Лата Алексић, домаћица, Стева Алексић, земљорадник.

У Брестову је изабран први МЈНОФ 24. децембра 1944. године. У одбор су ушли: Воја Пантић, земљорадник, за председника; Милић Милојевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Чеда Богдановић, земљорадник, Милорад Илић, земљорадник.

На руднику „Морава“ је изабран први МЈНОФ 15. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Радосав Рајић, рудар, за председника; Радић Тимотијевић, рудар, за секре-

тара; а за чланове: Радисав Живковић, рудар, Стаменко Милошевић, рудар, Богоје Миленковић, рудар, Радојко Милетић, рудар и Јоксим Станојевић, радник.

У Грабовици је изабран први МЈНОФ 16. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Максим Гајић, земљорадник, за председника; Љуба Никодијевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Рада Пужић, учитељица и Божа Илић, земљорадник.

У Бељајци је изабран први МЈНОФ 23. новембра 1944. године. У одбор су ушли: Илија Јовановић, земљорадник, за председника; Јоца Перић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Душан Попадић, учитељ, Јанко Маргарановић, земљорадник, Сима П. Илић, земљорадник и Сава Ђорђевић, земљорадник.

У Липовици је изабран први МЈНОФ децембра 1944. године. У одбор су ушли: Арса Милосављевић, земљорадник, за председника; Тодор Вујичић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Живко Петровић, земљорадник, Стојан Милетић, земљорадник и Велисав Милановић, земљорадник.

У Златову је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Миладин П. Миладиновић, радник, за председника; Војислав Аврамовић, радник, за секретара; а за чланове: Миодраг Ранковић, земљорадник, Олга С. Томашевић, домаћица.

У Равној Реци је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Драгутин Лукач, рудар, за председника; Милан Косовац, рудар, за секретара; а за чланове: Јуран Мак, рудар, Зора Ковачевић, радница, Мира Митић, домаћица и Сара Селић, домаћица.

У Сењском Руднику је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Љуба Миловановић, рудар, за председника; Милан Станивуковић, службеник, за секретара; а за чланове: Драгиша Милошевић, столар, Бора Вујичић, рудар, Тихомир Симић, бравар, Даница Гурбај, домаћица, Душан Константиновић, рудар и Васа Вуловић, бравар.

У Барама је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Глишо Лукавац, радник, за председника; Фрањо Ламперт, бравар, за секретара; а за чла-

нове: Шпиро Рајић, рудар, Драгутин Милојковић, радник, Никола Ђапић, рудар, Андра Ожеговић, рудар, Јоса Татомир, рудар и Мирко Голуб, рудар.¹³²⁾

У Јеловцу је изабран први МЈНОФ јануара 1945. године. У одбор су ушли: Драгутин Милановић, земљорадник, за председника; Бошко Вучковић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Милутин Живковић, земљорадник, Драгутин Тодоровић, земљорадник и Радивоје Милосављевић, земљорадник.

У Језеру је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Милија Стојановић, земљорадник, за председника; Дамњан Поповић, учитељ, за секретара; а за чланове: Марић Милошевић, земљорадник, Александар Јовановић, столар.

У Стрмостену је изабран први МЈНОФ 10. јануара 1945. године. У одбор су ушли: Милан Милошевић, земљорадник, за председника; Милутин Васић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Сима Маринковић, земљорадник, Велисав Обрадовић, земљорадник и Александар Милутиновић, земљорадник.

У селу Ресавици је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Груја Димитријевић, земљорадник, за председника; Адам Пауновић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Илија Мијајловић, земљорадник, Јанко Ј. Јовановић, земљорадник и Никола Шошић, земљорадник.

У Дворишту је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Радивоје Рајић, земљорадник, за председника; ЈБубомир Тимотијевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Живан Тимотијевић, земљорадник, Војислав Томић, земљорадник и Драгутин Величковић, земљорадник.

У Стењевцу је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Станисав Ђорђевић, земљорадник, за председника; Данило Јакшић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Светомир Милутиновић, земљорадник, Живадин Радивојевић, земљорадник и Милорад Миљковић, земљорадник.

¹³²⁾ Историјски архив Светозарево, К—7—77/1112, стр. 3, 4.

У Сисевцу је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Стојадин Јаковљевић, радник, за председника; Вукашин (непознато презиме), учитељ, избеглица, за секретара; а за чланове: Марта Галовић, домаћица, Мика Марковић, радник и Младен (непознато презиме), радник из Буљана.

У Сладаји је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Сретен Панић, земљорадник, за председника; Милосав Бошковић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Драгутин Вучковић, земљорадник, Милош Гвоздић, земљорадник и Панта Станојевић, земљорадник.

У Кованици је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Александар Стојановић, земљорадник, за председника; Стаменко Петровић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Милутин Радојковић, земљорадник, Радосав Милић, земљорадник и Мика Стојановић, земљорадник.

У Поповњаку је изабран први МЈНОФ новембра 1944. године. У одбор су ушли: Радун Стојановић, земљорадник, за председника; Радисав Станојевић, земљорадник, за секретара; а за чланове: Велисав Милановић, земљорадник, Миодраг Радивојевић, земљорадник и Радомир Јеремић, земљорадник.

После избора месних одбора Народног фронта по селима, половином месеца децембра 1944. године изабран је први Срески јединствени народноослободилачки одбор фронта у Деспотовцу. На Среској изборној конференцији присуствовало је око 60 делегата из свих села. Јавним гласањем изабрано је 19 одборника и то: за председника Спасоје Јововић, службеник; за секретара Славко Ристић, службеник; а за чланове: ЈБуба Тимотијевић, земљорадник из Дворишта, Мирослав Живковић, учитељ из Стењевца, Радосав Стојановић, учитељ из Трућевца, Станисав Милојковић, службеник из Витанца, Властимир Милошевић, трговац из Деспотовца, Павле Богдановић, земљорадник из Ве-

ликог Поповића, Стаја Љубисављевић, студент из Плажана, Тодор Јелић, рудар из Бара, Сава Алексић, електричар из Равне Реке, Ратко Алексић, бравар из Бара, Вида Ђукић студент из Миливе, Чедомир Бранковић, земљорадник из Брестова, Живан Стојановић, земљорадник из Кованице, Милош Радулчић, рудар из Деспотовца, Љуба Никодијевић, радник из Грабовице, Радосав Милорадовић, земљорадник из Зидиља и Радош Алексић, рудар из Пањевца.

Један од најважнијих задатака овога одбора био је пружање помоћи месним организацијама Народног фронта око утврђивања ратне добити за време окупације, затим популарисање органа народне власти и пружање помоћи у извођењу мобилизације за фронт. Његова активност се нарочито исцрпљивала у прикупљању хране за фронт и радним акцијама у рудницима, на копању угља, изградњи путева и друго.

ГОДИНА 1945.

ФОРМИРАЊЕ СРЕСКОГ ПОВЕРЕНСТВА КПЈ

Среско поверенство Партије формирано је крајем децембра 1944. године. Први политички секретар Среског поверенства био је Добривоје Бошковић, који је дошао из Параћина и по директиви Окружног поверенства формирао прво Среско поверенство Партије у Деспотовцу. Ово поверенство чинили су: Добривоје Бошковић, политички секретар, Стојан Радивојевић, комесар Команде места, Драгослав Јаковљевић, командант Команде места, Вида Ђукић, студент, задужена за рад са омладином, Светомир Ракић, опуномоћеник ОЗН-е, Бранко Новаковић, задужен за организацију синдиката и нешто касније Славко Ристић, који је имао сектор власти. Одласком Драгослава Јаковљевића у Рековац, на његово место је дошао Светислав Секулић.

На дужности политичког секретара Среског поверенства Партије у Деспотовцу, Бошковић је остао све до 7. марта 1945. године, када је по одлуци ОК КПЈ за Јагодину пре-

мештен за политичког секретара Среског комитета КПЈ у Параћину. Тада су среска поверенства Партије прерасла у среске комитете. После Бошковића за политичког секретара дошао је Влада Станојевић, који је на овој дужности остао све до краја 1945. године. После његовог избора за посланика Уставотворне скупштине, Владу је заменио Момир Јоксимовић.¹³³⁾

Још пре формирања Среског поверенства Партије, крајем децембра 1944. године, отпочело се са формирањем првих партијских ћелија по селима на подручју среза деспотовачког.

У Деспотовцу је формирана прва ћелија КПЈ 24. децембра 1944. године. Њени чланови су били: Вида Ђукић, студент из Миливе, Велимир Грубач, учитељ из Миливе, Милутин Милановић, опанчарски радник из села Деспотовца, Миланка Стојковић, домаћица из Деспотовца и Љубомир Никодијевић, радник из Грабовице.

У току 1945. године ова ћелија је проширена новим члановима. Тако је 10. јануара учлањена Милка Саватовић, радница из Деспотовца, 15. фебруара Душан Добросављевић, браварски радник, марта месеца: Стаја Љубисављевић, студент из Плажана, Милић Димитријевић, земљорадник из Медвеђе и Цанка Влатковић, радница из Деспотовца.

У Грабовици је формирана прва ћелија КПЈ 2. марта 1945. године. Њени чланови су били: Љубомир Никодијевић, радник (секретар), Рада Пужић, учитељица и Сталета Манојловић, земљорадник.

У Миливи је формирана прва ћелија КПЈ 19. марта 1945. године. Њени чланови су били: Стојило Милутиновић, земљорадник (секретар), Божидар Миљковић, учитељ, Димитрије Гајић, земљорадник, Светомир Павковић, радник, Милосав Петронијевић, земљорадник, Димитрије Мијатовић, земљорадник, Чедомир Миладиновић, земљорадник и Мијајло Милошевић, земљорадник.

У Великом Поповићу је формирана прва ћелија КПЈ 17. априла 1945. године. Њени чланови су били: Стојанка Јанковић, учитељица (секретар), Милоје Костић, службе-

133) Историјски архив Светозарево, К — 7 — 11'594, стр. 18.
Ибид. К — 3 — 118/1288, стр. 1.

ник, Милић Станојевић, радник, Бора Рајковић, земљорадник, Живко Милетић, столар и Бранислав Стојановић, земљорадник.

У Медвеђи је формирана прва ћелија КПЈ 23. априла 1945. године. Њени чланови били су: Јован Радисављевић, ученик (секретар), Жика Миливојевић, земљорадник, Будимир Филиповић, земљорадник, Мирослав Миливојевић, земљорадник, Милојко Станојевић, земљорадник, Милош Стојковић, радник и Сретен Милетић, хармоникаш.

У Пањевцу је формирана прва ћелија КПЈ 18. марта 1945. године. Њени чланови су били: Радош Алексић, рудар (секретар), Стеван Алексић, земљорадник и Лата Алексић, домаћица.

У Ломници је формирана прва ћелија КПЈ 15. марта 1945. године. Њени чланови су били: Стаменко Лазић, радник (секретар), Тихомир Лазић, земљорадник и Светомир Величковић, земљорадник.¹³⁴⁾

У Златови је формирана прва ћелија КПЈ априла 1945. године. Њени чланови су били: Војислав Аврамовић, магационер (секретар), Миодраг Ранковић, радник, Милан Антић, радник и Богомир Радосављевић, радник.

У Богави је формирана прва ћелија КПЈ тек у 1946. години због врло јаког утицаја одметника четника ДМ. Њени чланови су били: Бранислав Антић, земљорадник (секретар), Александар Милошевић, земљорадник.

У Јасенову је формирана прва ћелија КПЈ 17. новембра 1945. године. Њени чланови су били: Тодор Ј. Јанковић, радник (секретар), Илија Ј. Јанковић, ковач, Божидар П. Павковић, земљорадник, Никола Т. Трујић, земљорадник, Душан Д. Илић, земљорадник, Владимир Голубовић, земљорадник, Максим Л. Бичић, земљорадник и Крста Р. Сињић, земљорадник.

У Барама је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1944. године. Њени чланови су били: Ратко Алексић, бравар (секретар), Рапо Андрија, рудар, Милан Ожеговић, рударски надзорник, Јосип Татомир, рударски пословља, Тодор Јелић, рударски пословља, Глишо Лукавац, рудар и Раде Јелић, рудар.

У селу Ресавици формирана је прва ћелија КПЈ новембра 1944. године. Њени чланови су били: Илија Мијајловић, земљорадник (секретар), Јанко Јовановић, радник и Јанко Илић, радник.

У Поповњаку је формирана прва ћелија КПЈ јуна 1945. године. Њени чланови су били: Радомир Јеремић, земљорадник (секретар), Радосав Пантић, радник и Станисав Милетић, ковач.

У Стрмостену је формирана прва ћелија КПЈ 21. септембра 1945. године. Њени чланови су били: Милија Живковић, рудар (секретар), Драгић Милић, столар, Божин Живковић, ковач и Драгослав Милошевић, рудар.

У Јеловцу је формирана прва ћелија КПЈ јануара 1945. године. Њени чланови су били: Радосав Маринковић, радник (секретар), и Драгутин Милановић, земљорадник.

У Стењевцу је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1945. године. Њени чланови су били: Милорад Миљковић, радник (секретар), Милорад Павловић, радник, Милојко Милановић, земљорадник и Ратко Обрадовић, земљорадник.

У Равној Реци је формирана прва ћелија КПЈ 4. новембра 1944. године. Њени чланови су били: Ђурђа Војиновић, рудар (секретар), Фердинанд Бидерман, радник, Карло Анић, рударски надзорник, Франц Рожић, рударски надзорник, Драгутин Лукач, радник, Илија Грубач, рудар, Сека Рађеновић, домаћица, Лаза Рађеновић, бравар, Петар Ковачић, рудар, Миле Бановац, рудар, Божа Ђорђевић, столар.

У Витанцу је формирана прва ћелија КПЈ новембра 1945. године. Њени чланови су били: Мирослав Миленковић, месарски радник (секретар), Милан Милосављевић, земљорадник и Радоје Марјановић, земљорадник.

У Трућевцу је формирана прва ћелија КПЈ 19. септембра 1945. године. Њени чланови су били: Марица Урошевић, учитељица (секретар), Милун Богојевић, земљорадник и Божидар Ивановић, ковач.

У Језеру је формирана прва ћелија КПЈ новембра 1945. године. Њени чланови су били: Стеван Јовановић, земљорадник (секретар), и Миливоје Никодијевић, земљорадник.

У Плажану је формирана прва ћелија КПЈ јануара 1945. године. Њени чланови су били: Радош Димитријевић,

радник (секретар), Милан Милорадовић, радник, Милоје Милетић, земљорадник, Божидар Вулић, радник и Ради-воје Димитријевић, службеник.

У Брестову је формирана прва ћелија КПЈ 23. марта 1945. године. Њени чланови су били: Чедомир Бранковић, земљорадник (секретар), Војин Пантић, земљорадник, Милован Станојевић, земљорадник и Драгољуб Гмитровић, колар.

У селу Деспотовцу је формирана прва ћелија КПЈ новембра 1945. године. Њени чланови су били: Стамат Радосављевић, абацијски радник (секретар), Станисав Илић, ковач.

У Сењском Руднику је формирана прва ћелија КПЈ 22. децембра 1944. године. Њени чланови су били: Марко Журко, рудар (секретар), Петар Мркаљ, рудар, Ђура Војиновић, рудар, Божидар Лаловић, пекар и Васа Вуловић, бравар.

У Сисевцу је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1944. године. Њени чланови су били: Стојан Стојановић, радник (секретар), Александар Кнежевић, рудар, Драгиша Стојановић, радник и Бора Антић, радник.

У Сладаји је формирана прва ћелија КПЈ тек 1948. године. Њени чланови су били: Дамљан Ивановић, земљорадник (секретар), Александар Д. Стојановић, земљорадник, Богдан Димитров, учитељ, Милутин Л. Антић, земљорадник.

У Кованици је формирана прва ћелија КПЈ децембра 1944. године. Њени чланови су били: Каменча Миловановић, земљорадник (секретар), Стаменко Петровић, службеник, Стамат Симић, ковач, Живота Милетић, земљорадник, Миљко Марјановић, земљорадник и Владимир Марјановић, земљорадник.

У Липовици је формирана прва ћелија КПЈ нешто касније, због врло јаког утицаја четника који су се налазили у одметништву. У периоду 1939 — 1940. године, у Липовици је постојало партијско упориште које је организовао Антић Стеван, учитељ. Њега су чинили: Антић Стеван, учитељ, Милановић Јакша, земљорадник и Илић К. Милутин, кафеџија. По одласку Антић Стевана, овом партијском упоришту пришао је Ранко Стојановић, тада учитељ у Липовици.

У Буковцу је формирана прва ћелија КПЈ тек 1946. године. Њени чланови су били: Алекса В. Павловић, земљорадник (секретар), Илија Д. Симић, земљорадник, Богомир Д. Вучковић, земљорадник и Иван Којадиновић, рудар.

У Дворишту је формирана прва ћелија КПЈ у току 1945. године. Њени чланови су били: Драгић Богосављевић, земљорадник (секретар), Милосав Вучковић, земљорадник, Велисав Милетић, земљорадник, Војин Вујичић, земљорадник и Бранислав Радисављевић, земљорадник.

У Балајнцу је формирана прва ћелија КПЈ у току 1946. године. Њени чланови били су: Радосав Радосављевић, земљорадник, (секретар), Милутин Алексић, земљорадник, Милоје Алексић, земљорадник и Вита Богосављевић, земљорадник.

У овом селу формирана је партијска ћелија тек по повратку неких бораца из ЈНА, који су учлањени у Армији, а по доласку у село пришао им је један број људи, од којих је касније формирана партијска ћелија.

У Бељајци је формирана прва ћелија КПЈ јуна 1946. године. Њени чланови су били: Сима Лазаревић, земљорадник (секретар), Груја Катановић, радник и Сима Буду-ројевић, земљорадник.

НАРОДНИ СУДОВИ

Непосредно после избора органа народне власти, у децембру 1944. године у свим селима среза деспотовачког избрани су општински народни судови, који су имали од три до пет чланова поротника. Председник им је био редовно један члан МНОО-а. Поротници су бирани на зборовима, а гласало се за појединачне предлоге или за целу листу акламацијом.

Тек марта 1945. године, на ванредној скупштини Среског народноослободилачког одбора изабран је Срески народни суд у Деспотовцу, у који су ушли тројица судија као судије и 56 чланова који су делегирани са овог подручја за судије — поротнике овога суда.

СТВАРАЊЕ НАРОДНЕ МИЛИЦИЈЕ

Фебруара 1945. године у Деспотовцу је формирана Команда народне милиције за срез деспотовачки. Од позадинских јединица НОВЈ формирано је пет водава, који су распоређени у Деспотовцу, Великом Поповићу, Пањевцу, Језеру и руднику Баре. На челу сваког вода налазили су се командир и делегат вода, а сваки вод је бројао 20—30 бораца. Органи народне милиције одржавали су ред и штити тековине народне револуције.

Неколико година после ослобођења, тј. све до 1947. године, органи народне милиције и ОЗН-е имали су пуне руке посла око чишћења терена од разних одметника. У току окупације на овом подручју било је јаким упоришта четника са приличној мрежом јатака. Одметници су водили упорну борбу против нове власти. Овим одметничким групама су се повремено придруживали и поједини дезертери из НОВЈ, који су се кретали већином у планинским селима Липовици, Пањевцу, Стрмостену, Сладаји и другим, која су била погодна за кретање и скривање од потера народне милиције и ОЗН-е. Помоћу јатака, којих је било доста, одметници су обавештавани о кретању потера и тако избегавали директне сукобе. Ови јатаци су, углавном, били родитељи или рођаци одметника и дезертера. Одметници су нападали на новоизабране органе народне власти, активисте разних друштвено-политичких организација, убијали их и на тај начин застрашивали народ да не помаже народну власт.¹³⁵⁾

Двадесетдругог маја 1945. године, приликом претреса терена, једно одељење КНОЈ-а наишло је на групу одметника у близини села Стењевца. У борби која је настала на страни КНОЈ-а погинуо је војник Миодраг Стевановић из села Бунара код Јагодине, а на страни одметника два дезертера један из Миливе а један из Пањевца.

Августа месеца 1945. године, ова група одметника са чекала је из заседе патролу народне милиције на месту између Пањевца и Липовице и убила милиционера Петра Пе-

¹³⁵⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 77/1112, стр. 1—3; 88/1123, стр. 36.

шића, а другу двојицу разоружала. Појачаном активношћу народне одбране и помоћу народа похватани су ови народни непријатељи и предати суду.

АНТИФАШИСТИЧКИ ФРОНТ ЖЕНА (АФЖ)

За време рата на овом подручју није постојала организација АФЖ-а. Одмах по ослобођењу осетила се активност жена. Оне су, пре но што су приступиле формирању својих организација, учествовале у сакупљању вуне, изради џемпера, рукавица и чарапа за борце на фронту. Жене из Медвеђе, Великог Поповића и других села самоиницијативно су спремале и носиле поклоне рањеним борцима, који су се налазили на лечењу у болницама Ћуприје и Свилајнца.

Месне организације АФЖ-а по селима формиране су током 1945. године. Узрок овоме лежи у културној заосталости овога краја. Жена је била политички обесправљена, оптерећена старим навикама и обичајима — да јој је дужност да брине само за васпитање деце и породице. Она није била равноправна са мушкарцем. У прилог овоме стоји чињеница, да од иначе великог броја неписмених на овом подручју 80 — 90% су жене.

У јединицама Народноослободилачке војске активно су учествовале три жене: Радмила Поповић, студент медицине, сада војни лекар и мајор ЈНА, била је пре рата активни борац за права жене. Још августа 1943. године, Радмила је са својим другом Николом Радојевићем отишла у партизанае. Због њихове активности у корист НОП-а, четници су их ставили у списак за ликвидацију.

У октобру месецу 1944. године, ступиле су као борци 20. српске ударне бригаде: Милева Тасић, из села Деспотовца и Милица Миленковић, из Витанца и у борби остале све до ослобођења земље.

У Деспотовцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а 14. јануара 1945. године. У њу су ушле: Љубица Тодоровић, домаћица, за председника; Мица Миливојевић, домаћица, за потпредседника; Десанка Филиповић, учите-

лица, за секретара; а за чланове: Нада Марковић, кројачица, Анђелка Саватовић, домаћица, Мица Лазаревић, домаћица, Рада Анђелић, домаћица и Првка Весић, домаћица.

Активност организације АФЖ-а исцрпљивала се у сакупљању новчане помоћи, намирница и одеће за потребе војске на фронту. Ова организација је организовала добровољно прање веша борцима који су се налазили у позадинским јединицама у Деспотовцу. Велику пажњу поклањала је незбринutoј деци и припремала пакете за рањенике.¹³⁶⁾

У селу Деспотовцу изабрана је прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Радојка Миладиновић, домаћица, за председника; Бранка Станојевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Бранка Маленовић, домаћица, Милојка Радисављевић, домаћица и Грина Марковић, домаћица.

У Миливи је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Рада Павковић, домаћица, за председника; Боса Грубач, учитељица, за секретара; а за чланове: Милка Милутиновић, домаћица и Василија Марјановић, домаћица.

У Витанцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Перса Милетић, домаћица, за председника; Јела Марјановић, учитељица, за секретара; а за чланове: Десанка Милосављевић, домаћица, Ружа Јовановић, домаћица и Рада Рајић, домаћица.

У Трућевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Марица Урошевић, учитељица, за председника; Даница Ивановић, домаћица, за секретара; а за члана Видосава Милошевић, домаћица.

У Великом Поповићу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Стојанка Јанковић, учитељица, за председника; Мила Стојановић, за секретара; а за чланове: Милева Милојковић, домаћица, Радмила Здравковић, Јулка Милојковић, домаћица и Даринка Костић, домаћица.

У Плажану је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Бисерка Ра-

¹³⁶⁾ Оригинални записник Мес. орг. АФЖ-а. Деспотовац.

дивојевић, домаћица, за председника; Бранка Мудрић, учитељица, за секретара; а за чланове: Борива Алексић, домаћица, Десанка Марковић, домаћица и Стаменка Станојевић, домаћица.

У Грабовици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Боса Стојановић, домаћица, за председника; Рада Пужић, учитељица, за секретара; а за чланове: Милица Никодијевић, домаћица, и Стамена Илић, домаћица.

У Богави је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Петројка Васиљевић, домаћица, за председника; Драгица Лукић, домаћица, за секретара; а за чланове: Винка Николић, домаћица, Милица Томић, домаћица, Василија Аранђеловић, домаћица, Милица Миленковић, домаћица и Ранђелија Станковић, домаћица.

У Буковцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а јануара 1945. године. У њу су ушле: Убавка Здравковић, домаћица, за председника; Зорка Обрадовић, домаћица, за секретара; а за члана Милка Ђурђевић, домаћица.

У Балајнцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Радмила Никодијевић, домаћица, за председника; Милева Милић, домаћица, за секретара; а за чланове: Јела Радојковић, домаћица, Рада Миловановић, домаћица и Угринка Бранковић, домаћица.

У Јасенову је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Станија Трејкић, домаћица, за председника; Станојка Михајловић, учитељица, за секретара; а за чланове: Ђурђија Франкуловић, домаћица, Милана Николић, домаћица и Софија З. Грујић, домаћица.

У Брестову је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Мила Милојевић, домаћица, за председника; Рада Бранковић, домаћица, за секретара; а за чланове: Драга Пантић, домаћица, Миленка Радисављевић, домаћица и Миленка Гајић, домаћица.¹³⁷⁾

¹³⁷⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 44—48.

У Равној Реци је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Драгица Драгићевић, домаћица, за председника; Сара Селић, домаћица, за потпредседника; Боса Михајловић, учитељица, за секретара; а за чланове: Савета Шарановић, службеник, Роса Рамњак, домаћица, Зора Ковачевић, радница, Олга Марић, домаћица, Мила Полетика, службеник, Сека Рађеновић, домаћица и Цветка Гроблер, домаћица.

У јединицама НОВ-е активно су учествовале: Албина Марковић, Миланка Мунтијан и Зора Зорић, а као позадински радници: Олга Ковачевић и Рада Петковић.

У Сењском Руднику је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Стана Марковић, домаћица, за председника; Наталија Ђурђевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Даница Гурбај, домаћица, Косовка Маленић, домаћица, Зора Кнежевић, домаћица, Недељка Милеуснић, домаћица и Љубинка Дикић, домаћица. У јединицама НОВ активно су учествовале: Марија Хабе, Љубица Суботић и Јелена Лаловић.

У Сисевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Марта Галовић, домаћица, за председника; Олга Тихна, домаћица, за секретара; а за чланове: Славна Бабушковић, домаћица, Љубица Олујић, домаћица, Јелисавета Шћепанек, домаћица и Дана Шћепанек, радница.

У Барама је изабрана прва Месна организација АФЖ-а новембра 1944. године. У њу су ушле: Зорица Лукавац, домаћица, за председника; Даница Јањош, домаћица, за секретара; а за чланове: Јана Маринковић, домаћица, Стефика Иванетић, домаћица, Боса Јелић, домаћица, Милица Ламперт, домаћица, Нега Станковић, домаћица, Вера Матић, домаћица и Деса Јовановић, домаћица.

У Ломници је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Живка Величковић, домаћица, за председника; Милица Милосављевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Јелица Милошевић, домаћица.

У Језеру је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Наја Марковић, дома-

ћица, за председника; Радмила Милутиновић, домаћица, за секретара; а за чланове: Стана Којадиновић, радница, Нера Никодијевић, домаћица и Даница Милић, домаћица.

У Стењевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Станица Миленковић, домаћица, за председника; Рада Ђорђевић, домаћица, за секретара; а за чланове: Смиља Милановић, домаћица и Борка Милосављевић, домаћица.

У Дворишту је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Томанија Радојковић, домаћица, за председника; Милана Рајић, домаћица, за секретара; а за чланове: Спасенија Коцић, домаћица и Станица Вучковић, домаћица.

У Јеловцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. *-одине. У њу су ушле: Миља Милановић, домаћица, за председника; Милосија Ђорђевић, учитељица, за секретара; а за чланове: Олга Радовановић, домаћица и Миља Пејкић, домаћица.

У Стрмостену је изабрана прва Месна организација АФЖ-а 10. јануара 1945. године. У њу су ушле: Зора Јанковић, учитељица, за председника; Севда Живковић, домаћица, за секретара; а за чланове: Велика Милосављевић, домаћица, Стојна Радовановић, домаћица и Савета Маринковић, домаћица.¹⁸⁸⁾

У Медвеђи је изабрана прва Месна организација АФЖ-а децембра 1944. године. У њу су ушле: Љубица Милојевић, домаћица, за председника; Ковинка Миливојевић, учитељица, за секретара; а за чланове: Лепосава Милорадовић, домаћица, Милка Милошевић, домаћица, Љубица Петковић, домаћица и Лепосава Николић, домаћица.

У Пањевцу је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Лата Алексић, домаћица, за председника; Симка Илић, домаћица, за секретара; а за чланове: Милостива Милић, домаћица и Стеванка Којадиновић, домаћица.

У Златову је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Олга С. Томашевић, домаћица, за председника; Мисирка Милић, дома-

ћица, за секретара; а за чланове: Загорка С. Томашевић, домаћица и Евдокија М. Томашевић, домаћица.

У Сладаји је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Јованка Љуби-сављевић, домаћица, за председника; Рада Стојановић, домаћица, за секретара; а за чланове: Милена Милановић, домаћица, Рада Станојевић, домаћица и Олена Стојановић, домаћица.

У селу Ресавици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а марта 1945. године. У њу су ушле: Цвета Мијајловић, домаћица, за председника; Даница Пауновић, домаћица, за секретара; а за члана: Ружица Пауновић, домаћица.

У Липовици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а крајем 1945. године. У њу су ушле: Иконија Марковић, домаћица, за председника; Љубица Радовић, учитељица, за секретара; а за члана Аница Траиловић, домаћица.

У Бељајци је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Марија Мијајловић, домаћица, за председника; Јана Ђузеловић, домаћица, за секретара; а за чланове: Станка Марић, домаћица, Романица Ђорђевић, домаћица и Иконија Будуројевић, домаћица.

У Кованици је изабрана прва Месна организација АФЖ-а касније, те се није могло поуздано утврдити које су жене биле прве чланице АФЖ-а.

У Поповњаку је изабрана прва Месна организација АФЖ-а априла 1945. године. У њу су ушле: Рајна Пантић, домаћица, за председника; Станојка Јеремић, домаћица, за секретара; а за члана Радосава Стојановић, домаћица.

I

ОБНОВА РАДА СИНДИКАТА

Забраном рада УРСС-ових синдиката 1940. године, синдикални рад у овом крају је мировао све до јануара 1945. године, када се поново оснивају синдикалне подружнице радника. Синдикати постају извор новог кадра за Партију и СКОЈ. Значајна активност синдиката испољила се у борби против шпекулације и набијања цена, које су у првим

данима по ослобођењу рапидно расле, због немања робе широке потрошње. Веома значајно место синдикат заузима у сарадњи са управама привредних организација у одређивању награда радницима и решавању међуљудских односа у тим организацијама.

Под руководством Партије и синдиката организују се курсеви за идеолошко-политичко образовање радника. Преко ових курсева у рудницима и Деспотовцу, отпочело се по први пут у овом крају са организованим просвећивањем радничке класе. У првим данима, било је доста лутања у тражењу праве садржине рада синдикалних организација, јер су биле оптерећене разним пословима који нису били у њиховој надлежности. Но ускоро, синдикат се преоријентисао на идеолошко-политичко уздизање радника и на подизање опште културе и стручне спреме, како би могао што више да допринесе изградњи своје социјалистичке домовине.

ФОРМИРАЊЕ СКОЈ-а И УСАОС-а

Омладинске организације, Савез комуниста омладине Југославије (СКОЈ) и Уједињени савез антифашистичке омладине Србије (УСАОС) формиране су у првој половини новембра 1944. године. Основни облици рада СКОЈ-а били су партијски састанци, који су држани једанпут недељно, а неки и више пута. Рад у скојевским активима био је претежно практичан, а разрада теоретских питања била је ређа. Све задатке СКОЈ је спроводио преко омладине окупљене у УСАОС. Задатак ове организације био је да развија такмичарски дух код омладине у производњи, затим солидарност код омладине, да организује пионирске организације по насељима и просветна и физкултурна друштва. У првим данима пионирски одреди у свим селима, а нарочито у Барама, Равној Реци, Сењском Руднику, Сисевцу и Деспотовцу помагали су у свим акцијама омладинску организацију. Пионири рудника Баре дали су много добровољних часова рада за наше рањенике.

Са великим еланом омладина је радила на уређењу домова, издавању зидних новина, организовању аналфабетских течајева за одрасле и омладину.¹³⁹⁾

Није могуће тачно установити скојевске групе по свим насељима, али се поуздано зна за следеће:

Легитимација за Први конгрес антифашистичке омладине Србије 1944. године

У Деспотовцу су формиране две групе СКОЈ-а, једна при Команди места, а друга у насељу. При Команди места формирана је група СКОЈ-а 12. новембра 1944. године и њени први чланови су били: Ненад Лазић, који је дошао као скојевац са XIV српском бригадом (секретар), Миодраг Драгутиновић, радник из Деспотовца, Александар Вучковић, бравар из Деспотовца, Никола Рончевић, радник из Бара.

¹³⁹⁾ Поморавље у народноослободилачкој борби, Београд, 1961; стр. 401.

Неколико дана касније, формирана је група СКОЈ-а у насељу. Њени први чланови су били: Милка Саватовић, радница из Деспотовца (секретар), Раде Младеновић, ученик, Вида Ђукић, студент, Нада Симић, ученица, Жика Станковић, радник, Зоран Савић, омладинац и Бранислава Бела Симић, омладинка. У децембру месецу у ову групу су учлањени још Милић Димитрије, земљорадник из Медвеђе, Стаја Љубисављевић, студент из Плажана, Цанка Влатковић, радница из Деспотовца, Милорад Миленковић, студент из Витанца и Мика Симић, радник из Деспотовца.

У руднику „Срећа“ код Деспотовца формирана је група СКОЈ-а 11. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Љуба (?), електричар (секретар), Брана Милошевић, радник, Мика Стаматовић, радник, Тихомир Јовановић, радник, Бора Милошевић, радник и Добривоје Станојевић, сви из Витанца.

У руднику „Манасија“ у селу Деспотовцу формирана је група СКОЈ-а 16. децембра 1944. године. Њени чланови су били: Станисав Илић, ковач (секретар), Гаврило Станојевић, рудар и Данило Милојевић, рудар.

У Великом Поповићу формирана је група СКОЈ-а 20. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Миле Нешић, бравар (секретар), Душан Милетић, столар и Милутин Ивановић, земљорадник.

У Трућевцу је формирана група СКОЈ-а 20. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милосав Сретенковић, земљорадник (секретар), Владимир Матић, земљорадник, Божидар Ивановић, ковач, Миодраг Сретенковић, земљорадник, Миодраг Ивановић, земљорадник и Каменча Марковић, земљорадник.

У Медвеђи је формирана група СКОЈ-а 25. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Јован Радисављевић, ученик (секретар), Сретен Николић, земљорадник и Радован Јевтић, земљорадник.

У селу Деспотовцу је формирана група СКОЈ-а 26. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Радомир Маленовић, коларски радник (секретар), Милутин Радосављевић, радник и Брана Милић земљорадник.

У Грабовици је формирана група СКОЈ-а 29. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Драгослав Илић,

Актив СКОЈ-а у Деспотовцу маја 1945. године

земљорадник (секретар), Радосав Младеновић, земљорадник, Радосав Вучковић, земљорадник, Милан Никодијевић, земљорадник и Милка Стојић, омладинка.¹⁴⁰⁾

У Равној Реци је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Радосав Стојановић радник (секретар), Олга Ковачевић, радница, Јошко Цимерман, кројач, Миле Сузовић, ученик, Софија Косовац, омладинка, Анђа Шарановић, омладинка, Лаза Сугаревић, службеник, Вана Петковић, омладинка и Коста Ковачевић, омладинац.

У Сењском Руднику формирана је група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Ђура Војиновић, рудар (секретар), Воја Докић, службеник, Олга Кујачић, омладинка, Станимир Павковић, бравар, и Милан Вучићевић, радник.

ио) Историјски архив Светозарево, К — 7 — 88/1123, стр. 49—51.

У Сисевцу је формирана група СКОЈ-а, новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милан Кнежевић, омладинац (секретар), Животије Стојановић, омладинац, Брана Галовић, омладинац, Раде Јаковљевић, омладинац, Божидар Алексић, омладинац и Радојка Пјевац, омладинка.¹⁴¹⁾

У руднику Баре формирана је група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Мирко Голуб, техничар (секретар), Мирко Чендеш, радник, Миша Матић, лимар, Аница Грубач, омладинка, Живана Нена Јањић, омладинка и Карло Голуб, бравар.¹⁴²⁾

У Јеловцу је формирана група СКОЈ-а децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Бошко Вучковић, радник (секретар), Радосав Маринковић, службеник, Милија Јовановић, земљорадник и Владимир Драгутиновић, земљорадник.

У Плажану је формирана група СКОЈ-а јануара 1945. године. Њени први чланови су били: Милан Милорадовић, радник (секретар), Раде Ивановић, радник, Радивоје Димитријевић, ђурчија, Божидар Вулић, земљорадник и Радош Димитријевић, земљорадник.

У Пањевцу је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Радош Јевтић, земљорадник (секретар), Стеван Илић, земљорадник, Милутин М. Аврамовић, земљорадник, Стеванка Којадиновић, омладинка и Милостива Милић, домаћица.

У Ломници је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милија М. Милетић, земљорадник (секретар), Стаменко Лазић, радник, Миодраг Ж. Радовановић, радник, Станоје Р. Станојевић, земљорадник.

У Језеру је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Радосав М. Милановић, земљорадник (секретар), Илија Јегоровић, радник, Наја Марковић, омладинка и Жарко Стојановић, земљорадник.

У Стењевцу је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Данило Обрено-

^{*41)} Ибид., 76/1111, стр. 37, 38.

¹⁴²⁾ Историјски архив Светозарево, К — 7 — 77/1112, стр. 6.

вић, радник (секретар), Мирослав Миленковић, радник и Милорад Јеремић, радник.

У Богави је формирана група СКОЈ-а 5. маја 1945. године. Њени први чланови су били: Александар Милошевић, земљорадник (секретар), Милан Ђурђевић, земљорадник и Милован Милошевић, земљорадник.

У Јасенову је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Милорад Т. Јанковић, земљорадник (секретар), Војислав А. Томић, земљорадник, Мирко Р. Грујић, земљорадник, Светомир А. Траиловић, земљорадник, Борисав Н. Јовановић, земљорадник и Станисав Н. Ивановић, земљорадник.

У Стрмостену је формирана група СКОЈ-а 10. јануара 1945. године. Њени први чланови су били: Драгослав Милошевић, радник (секретар), Драгић Милић, столар и Миодраг Јовановић, земљорадник.

У Балајнцу је формирана група СКОЈ-а маја 1945. године. Њени први чланови су били: Мирослав Матић, земљорадник (секретар), Витомир Богосављевић, земљорадник, Живота Никодијевић, земљорадник, Јован Стојановић, земљорадник, Драги Радојковић, земљорадник, Милка Радојковић, домаћица и ЈБубомир Радосављевић, земљорадник.

У Брестову је формирана група СКОЈ-а маја 1945. године. Њени први чланови су били: Станиша Станојевић, земљорадник (секретар), Станиша Милојевић, земљорадник, Драгољуб Милић, радник и Радосав Милосављевић, радник.

У Миливи је формирана група СКОЈ-а марта 1945. године. Њени први чланови су били: Божидар Миљковић, ученик (секретар), Ружа Милутиновић, домаћица, Драгиша Мишковић, земљорадник, Влајко Никодијевић, земљорадник, Дамњан Богосављевић, земљорадник и Иван Добросављевић, земљорадник.

У Поповњаку је формирана група СКОЈ-а марта 1945. године. Њени први чланови су били: Драгољуб Марјановић, земљорадник (секретар), Живан Николић, земљорадник, Радосав Пантић, радник, Велимир Станојевић, земљорадник, Драгомир Јеремић, земљорадник и Илија Марјановић, земљорадник.

У селу Ресавици формирана је група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Илија Мијајловић, радник (секретар), Милован Шошић, радник, Лазар Симионович, земљорадник, Симион Андрејић, земљорадник.

У Витанцу је формирана група СКОЈ-а 11. децембра 1944. године. Њени први чланови су били: Брана Милошевић, радник (секретар), Бора Милошевић, радник, Тихомир Јовановић, радник, Добривоје Стојановић, радник и Мирослав Стаматовић, радник. Ова група је радила са омладином у селу Витанцу, а формирана је при руднику „Срећа“.

У Дворишту је формирана група СКОЈ-а јануара 1945. године. Њени први чланови су били: Велисав Димитријевић, земљорадник (секретар), Љубисав Рајић, земљорадник, Радивоје Вујичић, земљорадник и Блажа Светозаревић, земљорадник.

У Златову је формирана група СКОЈ-а новембра 1944. године. Њени први чланови су били: Сима Милић, земљорадник (секретар), Милић Антић, земљорадник, Тихомир Милетић, земљорадник, Милорад Динић, земљорадник и Радован Милошевић, земљорадник.

У Сладаји је формирана група СКОЈ-а крајем 1945. године. Њени први чланови су били: Мирослав Б. Тимотијевић, земљорадник (секретар), Милосав Маринковић, земљорадник, Милован Милетић, земљорадник, Љубомир Стојановић, земљорадник и Дамљан Миладиновић, земљорадник.

У Буковцу је формирана група СКОЈ-а фебруара 1945. године. Њени први чланови су били: Милован Велимировић, радник (секретар), Драгослав Тодоровић, радник, Здравко Здравковић, радник и Милутин Деспотовић, земљорадник.

У Бељајци је формирана група СКОЈ-а марта 1945. године. Њени први чланови су били: Груја Катановић, земљорадник (секретар), Сима Будуројевић, земљорадник и Сима Лазаревић, земљорадник.

Ова је група успела да окупи већи број омладине и организује веома успео културно-забавни живот. Кроз фолклорну групу демонстрирала је веома богату народну нош-

њу, влашке игре и матерњи језик. Омладина села Бељајке учествовала је на разним такмичењима у срезу и ван среза и била јако запажена.

У Кованици је формирана група СКОЈ-а крајем 1945. године. Њени први чланови су били: Станив Милошевић, земљорадник (секретар) и Стаменко Петровић, земљорадник.

У Липовици задуго није формирана скојевска група, из разлога што се тада у том пределу налазио један број одметника, који је ометао рад органа народне власти и осталих друштвено-политичких организација. Касније, када је овај терен био потпуно очишћен од одметника, створена је група СКОЈ-а која је око себе окупила омладину и отпочела са радом.

СРЕСКО ПОВЕРЕНСТВО СКОЈ-а

Срески комитет комунистичке омладине Југославије за срез деспотовачки изабран је половином новембра 1944. године и тада је носио назив „Среско поверенство СКОЈ-а”. Његови први чланови су били: Вида Ђукић, студент (секретар), Милка Саватовић, радница, Нада Симић, ученица и Раде Младеновић, ученик. У току 1945. године, као допуна, у овај комитет ушли су: Никола Рончевић, радник из Бара, Миодраг Драгутиновић, радник из Деспотовца, Цанка Влатковић, радница из Деспотовца, Драги Поповић и Ненад Лазић, војници из позадинске јединице стациониране у Деспотовцу.

Срески комитет СКОЈ-а у Деспотовцу организовао је групу од око 40 омладинаца и скојеваца, која је ишла на једну од највећих акција омладине тога времена. У времену од 7. јануара па до почетка априла 1945. године, ова група је учествовала у сечи и преношењу дрва на Црном Врху (између Жагубице и Бора).

Сматра се да су сви они омладинци који су учествовали у овој акцији а нису били чланови СКОЈ-а, тамо учлањени.

Срески комитет СКОЈ-а био је веома активан у сакупљању новчане помоћи за фронт и негу рањеника. У ак-

цији је сакупљено преко 100.000 динара које је однела Милка СаватоЕић пешице по снегу и предала Команди војног подручја у Јагодини.

У другој половини месеца априла 1945. године око 200 омладинаца је учествовало на изградњи пута Ресавица — Равна Река. Ова акција трајала је 20 дана и оправљено је 5 км пут. Скоро у сваком месту у активима омладине формиране су дилетантске секције преко којих се одвијао врло активан културно-забавни живот. Међу најактивније дилетантске секције тога времена треба истаћи омладину села Грабовице, која је спремала врло успешне приредбе за село и околину.

Скојевци су активно учествовали и пружали помоћ позадинским јединицама у откривању и хватању одметника. Тако је у селу Пањевцу скојевска група учествовала у хватању четничког официра Ратка Ваљаревића, који је наишао на заседу скојеваца. Том приликом четника је убио Стеван Илић, скојевац из Пањевца.

У Деспотовцу је у току јануара и фебруара 1945. године скојевска група проширена новим члановима. Тада су између осталих примљени и: Борисав Живковић, радник, Брана Рајић, столар, Милутин Стефановић, ученик, Жика Андрејић, омладинац, Влада Милорадовић, омладинац и Вера Милорадовић, омладинка.

У селу Деспотовцу у току марта 1945. године у СКОЈ су примљени нови чланови: Александар Радосављевић, радник, Мирко Петровић, земљорадник, Данило Стојановић, земљорадник, Бранка Маленовић, домаћица и Живојин Станковић, земљорадник.

Првом конгресу антифашистичке омладине Србије који је одржан у Београду 18. новембра 1944. године, присуствовао је као делегат Радомир Маленовић, столарски радник из села Деспотовца

ОБНОВА ЗЕМЉЕ

Под руководством Комунистичке партије Југославије, народне власти и других друштвено-политичких организа-

ција, са беспримерним еланом, народ је почео обнављање разрушене привреде свога краја.

За време окупације најтеже су настрадали Сењско-ре-савски рудници. Слабо одржавање јама и извозних путева и чести јамски пожари упропастили су и онако недовољну механизацију и довели руднике у такво стање, да се после ослобођења морало уложити много труда за њихово оспособљавање, јер је потражња угља била огромна. За зиму је требало снабдети болнице у којима је био велики број рањеника, установе, школе и грађанство. Од рудара се очекивало много и све су очи биле упрте у њих, а они, свесни тога, прегли су свом снагом да произведу што више угља. У овој борби за повећану производњу угља, рудари су остајали добровољно и по 16 часова на раду. Међу рударима се развијао такмичарски дух и производња је све више расла. Поред рудара на добровољни рад су се јављали и остали грађани, омладина па и деца. Вредно је истаћи пионирске добровољне акције, нарочито у руднику Баре. Пионири овог рудника пријављивали су се добровољно на рад у руднику, а сва зарада ишла је у корист наших рањеника.

У то време сви су мислили само на једно, на фронт и обнову земље. Није било никаквих разлика у схватањима Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца, Црногораца, Шиптара и других народности. Братство и јединство народа Југославије огледало се на делу.